

Heidi Kultala ja Noora Kinnunen

**ASiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu
tuomioistuimissa**

Asiantuntija-avustajien mielipiteet ja kehittämisideat

ASiantuntija-AVUSTEINEN HUOLTORIITOJEN SOVITTELU TUOMIOISTUIMISSA

Asiantuntija-avustajien mielipiteet ja kehittämisideat

Heidi Kultala ja Noora Kinnunen
Opinnäytetyö
Syksy 2019
Liiketalous
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma, oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

Tekijät: Heidi Kultala ja Noora Kinnunen

Opinnäytetyön nimi: Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa – Asiantuntija-avustajien mielipiteet ja kehittämisideat

Työn ohjaaja: Suvi Röytiö

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Syksy 2019

Sivumäärä: 59 + 1

Vuosittain useat perheet kohtaavat tilanteen, jossa yhteiselo vanhempien välillä ei enää onnistu. Avioeron koittaessa vanhempien tulee ratkaista kysymykset liittyen muun muassa lapsen huoltoon ja asumiseen sekä siihen, miten lapsi tapaa toista vanhempaansa. Suurin osa vanhemmista sopii näistä asioista keskenään, mutta osa hakee apua ulkopuoliselta taholta. Vanhemmille on tarjolla useita eri vaihtoehtoja, jotta he voivat ratkaista lapsensa asiat sovinnollisesti. Noin viisi vuotta sitten vanhemmat saivat uuden vaihtoehdon huoltoriitojen sopimiseksi, sillä asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu valtakunnallistettiin 1.5.2014.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on vaihtoehto pitkälle ja raskaalle oikeudenkäynnille. Sovittelussa voidaan käsitellä lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevia vanhempien välisiä erimielisyyksiä. Sovittelussa voidaan ratkaista myös muita sellaisia lapsen arkeen liittyviä kysymyksiä, joita ei voida käsitellä oikeudenkäynnissä. Sovittelun tavoitteena on saada aikaan lapsen edun mukainen, kestävä sopimus vanhempien välille.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mitä asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on, miten siihen pääsee ja miten se käytännössä etenee. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää sovittelun tavoitteita, periaatteita ja haasteita. Opinnäytetyössä kerrotaan myös sovittelijan, asiantuntija-avustajan ja lakimiesavustajan roolista sekä tehtävistä. Lisäksi opinnäytetyötä varten haastateltiin asiantuntija-avustajia, sillä työssä haluttiin tuoda esille heidän mielipiteitään sekä kehittämisideoitaan kyseisestä sovittelumenettelystä.

Aiheisiin liittyviin kysymyksiin etsittiin vastauksia laeista, oikeuskirjallisuudesta ja oikeusministeriön julkaisuista. Keskeisiä lakeja opinnäytetyössä oli laki riita-asioiden sovittelusta, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, laki lapsen elatuksesta sekä oikeudenkäymiskaari. Opinnäytetyö oli samalla laadullinen tutkimus, jossa tietoa kerättiin lisäksi haastatteleamalla asiantuntija-avustajia. Haastatteluiden avulla selvitettiin sitä, mikä asiantuntija-avustajien mielestä sovittelussa toimii ja mitä pitäisi vielä kehittää.

Haastatteluiden pohjalta voitiin todeta, että erityisesti yhteistyö sovittelijoiden kanssa toimii hyvin. Lisäksi erityismaininnan sai hyvä ja järjestelmällinen toimistyö. Työskentelyä voisi kuitenkin helpottaa esimerkiksi lisätiedot mahdollisesta väkivallasta ennen sovitteluun menoa. Lisäksi erilaisista viranomaisten lausunnoista voisi olla hyötyä, jotta lapselle haitallisia asioita saataisiin paremmin esille. Haastatteluissa puhuttiin myös lapsen kuulemisesta. Lähitulevaisuudessa hyvä jatkotutkimusaihe voisikin olla, miten lapsen kuuleminen vaikuttaa sovitteluun.

Asiasanat: huoltoriidat, asiantuntija-avustaja, sovittelija, käräjäoikeus, tuomioistuinsovittelu

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Economics, Option of Law and Administration

Authors: Heidi Kultala and Noora Kinnunen

Title of thesis: Expert assisted judicial mediation: Experts opinions and ideas for development

Supervisor: Suvi Röytiö

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2019 Number of pages: 59 + 1

Every year several families face a situation where the coexistence of parents is problematic. Parents have to decide who takes the custody of the child and how the living arrangements are organized. They also have to agree on visitation rights. Most of the parents can compromise on these matters but not all. If the parents cannot agree, they need to search for help. In Finland there are many ways to settle these matters amicably. Five years ago a new option was introduced. In January 2011 a trial for an expert assisted judicial mediation started and in 2014 it became the operating model of district court.

An expert assisted judicial mediation is an alternative for a long and laborious court proceeding. In general issues such as child custody, living arrangements, visitation rights and child support can be agreed on. The purpose of the mediation is to find a long standing agreement between parents which is in child's interest.

The purpose of this thesis was to study the mediation and find out what the mediation is and how the process of the mediation proceeds in court as well as to research objectives, principles, requirements and challenges of mediation. Furthermore, this thesis focuses on mediator's, expert's and advocate's role and duties in the mediation. Another goal for this thesis was to study the expert's ways to improve the mediation.

The main sources of the theoretical background consisted of judicial sources and legal literature. The thesis was a qualitative research and the method for the research was an expert interview. The purpose of the interviews was to examine which matters function well in the mediation and which ones still require improvement.

The interviews with the experts indicated that the cooperation between mediators and experts works especially well. The experts hoped that they could acquire further information on the families before the actual mediation. Information about violence or drug abuse could help focus on appropriate aspects in the mediation. Also statements from different authorities might be useful in finding out the potential harmful matters for the child. In the future a child could be interviewed as a part of the mediation. A good further subject of research could be to examine how the hearing of children affects the mediation.

Keywords: custody disputes, an expert, mediator, district court, judicial mediation

SISÄLLYS

LYHENTEET	8
1 JOHDANTO	9
2 HUOLTORIIDAT	12
2.1 Vanhempien vastuu lapsesta	12
2.2 Konflikti	12
2.3 Yleistä huoltoriidoista	13
2.4 Vaihtoehdot huoltoriitojen sovitteluun	15
2.5 Olosuhdeselvitys ja oikeudenkäynti	16
3 ASiantuntija-AVUSTEINEN HUOLTORIITOJEN SOVITTELU	18
3.1 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelukokeilu	18
3.1.1 Kokeilun seuranta	19
3.1.2 Kokeilun tulokset ja sovittelun vakinaistaminen	19
3.2 Sovittelun tavoitteet	20
3.3 Edellytykset sovitteluun	21
3.4 Sovittelun periaatteet	22
3.5 Sovittelun esteet ja haasteet	25
4 TYÖNTEKIJÖIDEN ROOLIT JA TEHTÄVÄT	29
4.1 Asiantuntija-avustajan rooli ja tehtävät	29
4.2 Sovittelijan rooli ja tehtävät	30
4.3 Sovittelijan ja asiantuntijan esteellisyys	31
4.4 Lakimiesavustajan rooli ja tehtävät	32
5 SOVITTELUN VAIHEET	35
5.1 Sovittelun vireille tulo	35
5.2 Valmisteluvaihe	35
5.3 Aloitusvaihe	36
5.4 Selvitysvaihe	38
5.5 Neuvotteluvaihe	40
5.6 Sovittelun päättäminen ja sopimus	41
6 ASiantuntija-AVUSTAJIEN KEHITTÄMISKOHTEET SOVITTELUSTA	44
6.1 Pohjustavat kysymykset	44
6.2 Tiedot sovittelusta	45

6.3	Lapsen asema ja etu sovittelussa.....	46
6.4	Sovitteluun osallistuvien yhteistyö	47
6.5	Asiantuntija-avustajan oma kokemus sovittelusta.....	48
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	51
8	POHDINTA	55
	LÄHTEET.....	57
	LIITTEET	1

LYHENTEET

ElatusL	Laki lapsen elatuksesta 704/1975
HE	Hallituksen esitys
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983
OK	Oikeudenkäymiskaari 4/1734
OM	Oikeusministeriö
RiitSovL	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011
YTJulKL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007

1 JOHDANTO

Vuosittain noin 30 000 lasta kokee vanhempiansa eron. Eron koittaessa vanhemmat kohtaavat tilanteen, jossa heidän tulee ratkaista muun muassa lapsen huolto ja asuminen, miten lapsi tapaa toista vanhempaansa sekä miten vanhemmat jakavat elatusvastuun lapsesta. Suurin osa vanhemmista sopii näistä asioista keskenään, mutta osa hakee apua ulkopuoliselta taholta. (Oikeusministeriö 2013, 14.)

Vanhemmille on tarjolla useita eri vaihtoehtoja, jotta he voivat ratkaista lapsensa asiat sovinnollisesti. Näitä vaihtoehtoja on esimerkiksi perheasiainsovittelu ja asianajoneuvottelut. Vuodesta 2006 alkaen vanhemmat ovat voineet hakeutua myös yleiseen tuomioistuinsovitteluun, jos muista eropalveluista haettu apu on ollut riittämätöntä. Viimesijassa vanhemmat voivat saattaa erimielisyytensä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Muutama vuosi sitten vanhemmat saivat lisäksi uuden vaihtoehdon huoltoriitojen sopimiseksi, sillä asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu valtakunnallistettiin vuonna 2014. (Oikeusministeriö 2013, 7, 15-16.)

Opinnäytetyö käsittelee asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua. Teorian lisäksi opinnäytetyössä haastatellaan asiantuntija-avustajia, sillä työssä halutaan saada tietää, mitä kehitettävää heidän mielestään kyseisessä sovittelumallissa on. Opinnäytetyön idea syntyi harjoittelupaikoissa, joissa oltiin tekemisissä perheiden sekä huoltoriitojen kanssa.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on ollut noin viisi vuotta käytössä käräjäoikeuksissa ympäri maan, joten on hyvä aika ottaa selvää, mitä siinä tulisi kehittää. Aiheesta on tehty aikaisemminkin opinnäytetöitä, mutta niissä on keskitytty tuomareiden eli sovittelijoiden näkökulmaan. Tässä työssä tarkoituksena on nostaa esille asiantuntija-avustajien näkökulma, ja kerätä heiltä mahdollisimman laajasti kehittämisideoita kyseiselle sovittelumallille. Asiantuntija-avustajat tekevät erittäin tärkeää työtä ja heillä on paljon arvokasta kokemusta sovittelusta, jota pyritään hyödyntämään tässä tutkimuksessa.

Opinnäytetyömme tutkimuskysymykset ovat

1. Mikä on asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa?
2. Mitkä asiat asiantuntija-avustajien mielestä sovittelussa toimivat?
3. Mitä kehitettävää asiantuntija-avustajien mielestä sovittelussa on?

Aiheeseen liittyviin kysymyksiin etsitään vastauksia ensisijaisesti laeista, oikeuskirjallisuudesta ja oikeusministeriön julkaisuista. Työssä hyödynnetään myös erilaisia aiheesta kirjoitettuja artikkeleita. Keskeisiä lakeja työssä on laki riita-asioiden sovittelusta, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, laki lapsen elatuksesta sekä oikeudenkäymiskaari.

Anna-Kaisa Aaltonen on kirjoittanut aiheesta kirjan ”Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa”, jossa kerrotaan kattavasti asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta. Erityisen hyvin Aaltonen kertoo kirjassaan sovittelun vaiheista sekä sovitteluun osallistuvien henkilöiden rooleista ja tehtävistä. Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on suhteellisen uusi käytäntö, joten aiheesta on kirjallisuutta hyvin niukasti. Tämän vuoksi opinnäytetyössä hyödynnetään Aaltosen asiantuntijuutta runsaasti. Erityisesti hänen asiantuntijuuttaan hyödynnetään sovittelun vaiheista kerrottaessa.

Opinnäytetyö on samalla laadullinen tutkimus, jossa teorian lisäksi tietoa kerätään haastattelemalla asiantuntija-avustajia. Haastatteluiden avulla selvitetään sitä, mikä asiantuntija-avustajien mielestä sovittelussa toimii tällä hetkellä ja mitä pitäisi vielä kehittää. Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä käytetään haastattelua, koska sen avulla saadaan parhaiten tietoa asiantuntija-avustajien mielipiteistä ja ideoista.

Opinnäytetyö koostuu teoria- ja tutkimusosuudesta. Teoriaosuus sisältää yleistä tietoa huoltoriidoista, asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta sekä sovitteluun osallistuvien rooleista ja tehtävistä. Lisäksi työssä käydään läpi yksitellen sovittelun vaiheet. Teorian jälkeen keskitytään haastatteluissa esille nousseisiin seikkoihin. Työn lopussa asiat kootaan yhteen johtopäätöksissä ja työn etenemistä käydään läpi pohdinnassa.

Opinnäytetyön keskeisimpiä käsitteitä ovat huoltoriidat, sovittelija, asiantuntija-avustaja sekä tuomioistuinsovittelu. Huoltoriidoilla tarkoitetaan riitoja, jotka koskevat lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta (Aaltonen 2015, 20). Huoltoriitoja sovittelemaan määrätään sovittelija, joka on asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011 5.1 §). Huoltoriitojen sovittelussa sovittelijan apuna työskentelee yleensä vanhemmuuteen ja lapsen kehitykseen perehtynyt psykologi tai sosiaalityöntekijä eli asiantuntija-avustaja (Oikeusministeriö 2016a, viitattu 2.2.2019).

Tuomioistuinsovittelu, jossa voidaan sovittaa sekä riita- että hakemusasioita, on vaihtoehto oikeudenkäynnille (Oikeus.fi 2014, viitattu 21.2.2019).

2 HUOLTORIIDAT

2.1 Vanhempien vastuu lapsesta

Lapsi saa useita oikeuksia syntyessään. Samalla ensisijaisesti lapsen vanhemmille syntyy lain mukaan vastuu huolehtia lapsesta ja hänen hyvinvoinnistaan (Lastensuojelulaki 417/2007 2.1 §). Vanhempien tulee huolehtia, että lapsi kasvaa ja kehittyy. Lisäksi heidän tulee antaa hänelle hellyyttä ja turvaa. Lapsi on oikeutettu turvalliseen sekä mielekkääseen kasvuympäristöön ja vanhempien vastuulla on valvoa lasta hänen kehitystasonsa mukaisesti. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983 1 §.)

Vanhempien tulee kasvatuksessaan kuunnella lapsen toiveita ja tarpeita. Lasta tulee kannustaa hänelle soveltuvaan ja mieleiseen koulutukseen. Lisäksi vanhempien vastuulla on tukea lapsen itsenäistymistä ja varmistaa, että lapsi kasvaa vastuulliseen aikuisuuteen. Lapsella on myös oikeus tavata kumpaakin vanhempaansa. (LHL 1 §, 2.1 §.) Vanhempien vastuu lapsen elatuksesta päättyy vasta, kun lapsi saavuttaa täysi-ikäisyyden. Riittävä elatus sisältää lapsen aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämisen sekä lapsen tarvitseman hoidon. Vanhempien elatusvastuuseen kuuluu myös lapsen koulutuksesta aiheutuvat kustannukset. Elatusvastuun suuruus on riippuvainen kummankin vanhemmat elatuskyvystä. (Laki lapsen elatuksesta 704/1975 1 §, 2.1 §, 3.1 §.) Yleensä vanhemmat hoitavat lasta yhdessä ja lapsen asioita koskevat päätökset sekä muut huoltoon liittyvät tehtävät hoidetaan yhteisymmärryksessä (LHL 4.1 §, 5.1 §). Joskus kuitenkin vanhempien yhteinen toiminta ei onnistu ja heidän välilleen syntyy riita: konflikti.

2.2 Konflikti

Konflikti voidaan määritellä ristiriidaksi, riidaksi tai erimielisyydeksi. Konflikti alkaa yleensä yhdestä tai useammasta pienestä erimielisyydestä, jotka saattavat perustua esimerkiksi väärinkäsityksiin. Konflikti saattaa jatkaa kasvamistaan, jos sitä ei yritetä ratkaista. Konfliktin osapuolten käyttäytyminen ja suhtautuminen toisiinsa muuttuu, jonka myötä heidän välisensä suhteensa saattaa kärsiä. (Aaltonen 2015, 21.)

Konfliktin eteneminen voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa konfliktin osapuolet pystyvät vielä sopimaan riitaisen asian yhdessä. Konflikti etenee toiseen vaiheeseen, jos sitä ei pyritä ratkaisemaan tässä vaiheessa. Tämän vaiheen aikana konflikti laajenee ja saattaa levitä koskemaan muitakin asioita ja henkilöitä. Osapuolet ottavat konfliktin henkilökohtaisesti ja saattavat pyrkiä hankkimaan liittolaisia itsensä puolelle. Konfliktin ratkaiseminen ei välttämättä enää onnistu ilman ulkopuolista apua. Konfliktin edetessä kolmanteen vaiheeseen, osapuolet syyttelevät toisiaan ja luottamus katoaa heidän väliltään. Osapuolet muistelevat aiemmin tapahtuneita vääryyksiä, eivätkä suostu puhumaan keskenään. Tässä vaiheessa konfliktilla ei ole enää alkuperäistä syytä ja osapuolet näkevät toisensa vihollisina. Tällöin sovinnon saavuttaminen on lähes mahdotonta. (Mattila-Aalto, Bergman-Pyykkönen, Haavisto & Karvinen-Niinikoski, 2012, 215-219, 235.)

Vanhempien välinen konflikti voi edetessään kärjistyä niin, että se koskee myös heidän yhteistä lastansa. Konfliktin edetessä tarpeeksi pitkälle, se voi muotoutua niin tuhoisaksi, että avioliitossa tai avoliitossa olevat vanhemmat päättävät erota. (Aaltonen 2015, 19-20.) Vanhempien vastuu lapsen kasvatuksesta ja elatuksesta ei kuitenkaan pääty eron yhteydessä. Voi kuitenkin olla, etteivät vanhemmat kykene erottamaan vanhemmuutta päättyneestä parisuhteesta. (Auvinen 2006, 293.) Eron keskellä lapsen huoltaminen tulisi hoitaa lapsen edun mukaisesti ristiriidoista ja haasteista huolimatta. Ristiriidat sekä paineet vanhemmuuden uudelleen määrittelystä saattavat kuitenkin vaikeuttaa yhteistä toimintaa niin, että konfliktin yhteydessä syntyy niin sanottu huoltoriita. (Aaltonen 2015, 19-20.)

2.3 Yleistä huoltoriidoista

Tässä opinnäytetyössä termiä huoltoriidat käytetään riidoista, jotka koskevat lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta. Riitaa voi syntyä lapseen liittyvästä päätöksenteosta, sillä vanhemmat saattavat haluta huolehtia päätöksenteosta yksin ja vaatia lapsen huoltajuutta itselleen. Riidan aiheena voi olla myös lapsen asuminen. Eron myötä vanhemmat eivät välttämättä halua asua enää yhdessä, mikä johtaa siihen, että vähintään toisen tulee hankkia uusi asunto. (Aaltonen 2015, 23.) Samalla tulee päättää, missä lapsi asuu. Vaikka lapsi asuu pysyvästi toisen vanhemman luona, on hänellä kuitenkin oikeus tavata myös toista vanhempansa (LHL 2.1 §).

Vanhempien erillään asuminen voi aiheuttaa riitaa myös lapsen elatuksesta. Vanhemmat ovat yhtäläisesti veloitettuja osallistumaan lapsen elatukseen kykyjensä mukaan, joten voi olla, että toinen vanhemmista on veloitettu maksamaan lapselle elatusapua (ElatusL 4.1 §). Huoltoriidoissa kuitenkin harvoin kiistellään vain lapsen asioista. Eron yhteydessä vanhempien yhteiset unelmat kuolevat ja riidat voivat koskea myös esimerkiksi pettymyksiä sekä tyydyttämättä jääneitä tarpeita ja toiveita. (Penttilä & Yli-Marttila, 42.)

Huoltoriidat voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin: tasapeliriitoihin, psykososiaalisiin riitoihin sekä patologisiin riitoihin. Tasapeliriidassa vanhemmat pystyvät huolehtimaan lapsestaan yhtä hyvin. Näitä on noin 50 % kaikista riidoista. Psykososiaaliseen riitaan liittyvät toisen tai kummankin vanhemman psykososiaaliset ongelmat, joita voivat olla esimerkiksi mielenterveyden häiriöt tai päihteidenkäyttö. Tämä näkyy vanhemman huoltokyvyn alenemisena. Psykososiaalisiin riitoihin kuuluvat lisäksi sellaiset riidat, joihin liittyy perheväkivaltaa. Psykososiaalisia riitoja on noin 41 % riidoista. Patologisia riitoja puolestaan ovat sellaiset riidat, jotka ovat poikkeuksellisen pitkäkestoisia ja syviä. Näille riidoille on tyypillistä useat oikeudenkäynnit. Vanhemmat eivät tällöin ole valmiita muuttamaan omia vaatimuksiaan ja mielipiteitään. Patologisten riitojen osuus kaikista riidoista on kuitenkin suhteellisen pieni, noin 9 %. (Auvinen 2006, 254-259.)

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevien asioiden käsittelyyn liittyy prosessuaalisia erityispiirteitä. Niille on ominaista, että ne esiintyvät usein avioeron liitännäisasioina, mutta niitä ajetaan myös itsenäisesti. Lisäksi niissä on erityistä se, että elatusapuasiat ovat riita-asioita, kun taas huoltoja ja tapaamista koskevat asiat ovat hakemusasioita. (Ervasti 2013, 157.)

Lapsen huoltoja ja tapaamista koskevat asiat poikkeavat muista soviteltavista asioista myös indispositiivisuutensa vuoksi. Tämä tarkoittaa sitä, etteivät vanhemmat voi vapaasti sopia kyseisistä asioista ilman viranomaistahon myötävaikutusta. Lapsen etu on aina otettava huomioon tällaisissa lasta koskevissa asioissa. (Ervasti 2013, 167.) Kunnan sosiaalilautakunta tai tuomioistuin eivät voi vahvistaa vanhempien yhteisesti luomaa sopimusta, jos se on lapsen edun vastainen. Lähtökohtana on kuitenkin sen, että asia on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos ei ole aihetta epäillä, että ratkaisu olisi lapsen edun vastainen. (LHL 8.3 §, 10.2 §.) Elatusapuasiat on puolestaan katsottu dispositiivisiksi asioiksi, vaikka niissäkin on indispositiivisia piirteitä. Sovittelu on siis mahdollista myös lapsen elatukseen liittyvissä asioissa. (Ervasti 2013, 157, 166.)

2.4 Vaihtoehdot huoltoriitojen sovitteluun

Eron yhteydessä vanhempien on pyrittävä päättämään lasta koskevista asioista, mikä saattaa osoittautua haastavaksi. Suomessa vanhempien välisiä konflikteja pyritään ratkaisemaan sovinnollisesti, koska pitkään jatkuneet vanhempien väliset riidat voivat olla haitaksi lapsen kehitykselle. Vanhemmille on tarjolla apua sovintoneuvotteluihin useissa eri lähteissä. (Aaltonen 2015, 25-27.)

Vanhemmat voivat aloittaa neuvottelut keskenään jo kotona. Tällöin heidän apunaan voivat olla esimerkiksi läheiset, jotka voivat antaa neuvoja ja tukea vaikeassa tilanteessa. Tukena voidaan käyttää myös muunlaista vertaistukea ja erilaisia internetpalveluita. (Aaltonen 2015, 27.) Vanhempien riita on kuitenkin saattanut jo syventyä ja monimutkaistua. Tällöin se on edennyt jo niin pitkälle, etteivät vanhemmat pysty sopimaan aiheesta keskenään, vaan tarvitsevat ulkopuolista apua sovinnon saavuttamiseksi, kuten aiemmin on todettu.

Ensimmäinen viranomainen, jonka luokse vanhemmat voivat mennä selvittämään lapsensa asioita, on lapsen kotikunnan lastenvalvoja. Lastenvalvojan luona vanhemmat voivat neuvotella sovinnosta, ja lastenvalvoja voi vahvistaa vanhempien sovinnon lapsen huoltoa, asumista, tapaamista ja elatusta koskevissa asioissa. (LHL 8.1 §; ElatusL 8.1 §.) Lastenvalvoja vahvistaa sovinnon noin 90 % tällaisista tapauksista (HE 186/2013 vp, 4). Lastenvalvojalla vahvistettu sopimus on rinnastettavissa oikeuden päätökseen (LHL 8.4 §). Sosiaalitoimessa vahvistettiin vuonna 2017 yhteensä 48 419 sopimusta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Elatusavusta puolestaan vahvistettiin 53 379 sovintoa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2018, viitattu 9.3.2019.)

Vanhempien päästessä sopimukseen lapsensa asioista, voivat he vahvistuttaa sovinnon myös tuomioistuimessa. Vanhempien on tällöin tehtävä yhteinen hakemus tuomioistuimeen, jolloin tuomioistuin antaa asiasta sopimuksen mukaisen päätöksen. Samalla tuomioistuin tarkastaa, ettei sopimus ole lapsen edun vastainen. (LHL 10.2 §, 14.1 §.)

Vanhemmat voivat hakea apua perheneuvonnasta, jos sopimusta ei synny lastenvalvojan luona (Aaltonen 2015, 27). Perheneuvonta on kunnan sosiaalilautakunnan toteuttama palvelu, jossa voidaan antaa neuvoja ja tukea esimerkiksi lapsen kasvatukseen sekä parisuhteen ja vanhemmuuden ongelmiin (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 14.1 §, 26 §). Vanhempien avuksi on

olemassa myös yksityisiä terapiapalveluita. Palvelut ovat kuitenkin maksullisia, eikä kaikilla ole varaa tai halua käyttää rahaa tällaisiin palveluihin. (Aaltonen 2015, 27.)

Vanhemmat voivat hakeutua myös perheasiainsovitteluun, josta vastaa kunnan sosiaalilautakunta. Perheasiainsovittelun tarkoituksena on saada vanhemmat keskustelemaan lapsensa asioista sovittelijan avulla. Sovittelijan vastuulla on huolehtia lapsen edusta sovittelun aikana ja avustaa vanhempia ratkaisemaan erimielisyydet. (Avioliittolaki 234/1929 20-22 §.) Perheasiainsovittelun toimivuus saattaa kuitenkin riippua sitä tarjoavan kunnan panostuksesta sovitteluun. Lakisääteisydestä huolimatta kaikki kunnat eivät panosta sovitteluun samalla tavalla ja tämän vuoksi sovittelun tulokset ovatkin jääneet valtakunnallisesti tyydyttäväksi. Perheasiainsovittelun toimivuuteen vaikuttaa myös se, ettei sovittelijoille ole olemassa yhteistä koulutusta. (Aaltonen 2015, 26-27; HE 186/2013 vp, 8.)

Vanhempien ero on haastava ja monitahoinen prosessi. Sen aikana käsitellään psyykkisiä, sosiaalisia, taloudellisia ja juridisia asioita. Asiat yleensä vaikuttavat toisiinsa kietoutuen yhteiseksi nipuksi. Nämä asiat käsitellään kuitenkin irrallisina osina monen eri viranomaisen avulla, joista jokainen tekee vain oman osansa prosessissa. Viranomaiset harvoin tekevät yhteistyötä, mikä johtaa siihen, että ne käsittelevät mahdollisesti asioita päällekkäin. (HE 186/2013 vp, 8.)

2.5 Olosuhdeselvitys ja oikeudenkäynti

Ennen asian etenemistä tuomioistuimeen, vanhempien asianajajat voivat asianajoneuvotteluilla pyrkiä asiakkaidensa sovintoon. Mikäli nämäkään sovintoneuvottelut eivät onnistu, etenee asia viime kädessä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Oikeudenkäynnissä voidaan ratkaista lapsen huoltoa, asumista, tapaamista ja elatusta koskeva asia. Huoltoriidan ratkaiseminen tuomioistuimessa on pitkä prosessi. (Aaltonen 2015, 30-31.) Prosessi käynnistyy kirjallisella valmistelulla ja etenee suulliseen valmisteluun, eli suulliseen valmistelustuntoon (Oikeudenkäymiskaari 4/1734 5:15c.1 §).

Prosessin aikana tuomioistuin voi antaa asiassa väliaikais määräyksen lapsen asioiden selvittämiseksi. Tämä voidaan tehdä vanhempien suostumuksella tai oikeudenkäynnin kautta. Väliaikais määräyksiä annetaan usein silloin, jos asiassa on pyydettävä olosuhdeselvitys. Olosuhdeselvityksen laatii sosiaalitoimi ja siihen pyydetään yleensä tietoja useilta eri

viranomaisilta. Lopulta selvityksentekijät luovuttavat tuomioistuimelle raportin. (LHL 16.1 §, 17.1 §; Aaltonen 2015, 30-31.)

Vuonna 2017 sosiaalitoimi laati 1 128 olosuhdeselvitystä (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2018, viitattu 9.3.2019). Olosuhdeselvityksen laatiminen kestää yleensä noin 3-4 kuukautta (HE 88/2018 vp, 9). Tämän jälkeen asia voidaan siirtää pääkäsitteeseen. Pääkäsitteeseen jälkeen tuomioistuin voi antaa asiasta päätöksen. (OK 5:28.1 §, 8:10.1 §.) Pitkä ja jäykkä oikeudenkäynti voi kasvattaa vanhempien välistä konfliktia ja se saattaa oikeudenkäynnin myötä kroonistua (HE 186/2013 vp, 8).

Kestoltaan oikeudenkäynti on pitkä. Keskimääräisesti se kestää noin puolivuotta, mutta riitautuneet oikeudenkäynnit saattavat pitkittyä. Niiden keskimääräinen kesto on noin 9 kuukautta. (HE 88/2018 vp, 5.) Pitkittänyt oikeudenkäynti pitää yllä vanhempien riitoja, jotka vaikuttavat negatiivisesti lapseen. Vanhemmat keskittyvät riitelemään ja unohtavat tai eivät kykene antamaan lapselle yhtä paljon huomiota ja voimavaroja kuin ennen. Oikeudenkäynti voi myös rikkoa sukulaisuus- ja ihmissuhteita, kun tuttavien ja sukulaisien kuullaan todistajina. Tällä tavalla riita laajenee vanhempien riidasta koko lähipiiriin riidaksi. (HE 186/2013 vp, 8.)

Oikeudenkäynnin aikana syventynyt konflikti ei todennäköisesti pääty edes siihen, kun tuomioistuin antaa asiassa ratkaisun, vaan pitenee. Tilanne on tämän jälkeen erittäin herkkä sille, että vanhemmat rupeavat käsittelemään riitaisuuksiaan uudelleen ja vievät asian yhä uudelleen tuomioistuimeen. (HE 186/2013 vp, 8.) Huoltoriitojen käsittely tuomioistuimissa on käynyt entistä haastavammaksi. Syitä tälle ovat esimerkiksi monikulttuuristuminen, perherakenteiden muutokset sekä perheiden ongelmien lisääntyminen. (Oikeusministeriö 2013, 17.) Hovioikeuteen valitetaan noin 17 %:ssa päätöksiä ja valituksen käsittelyaika voi olla jopa 9 kuukautta (Valkama & Lasola 2008, 13, 56). Tällä tavalla pitkittänyt konflikti syö sekä vanhemmilta että valtiolta resursseja, koska asioita käsitellään moneen kertaan monessa eri viranomaisessa.

Oikeudenkäynnin aikana tuomari voi vielä pyrkiä edistämään vanhempien välistä keskustelua ja näin saamaan aikaan sovinnon. Oikeudenkäyntiin asti edenneet tapaukset ovat kuitenkin yleensä haastavia sekä monimutkaisia ja ainoa keino ratkaista ne voi olla tuomioistuimen antama ratkaisu. Tilanne voi olla kuitenkin vielä soviteltavissa, mutta tuomarin yritykset edistää sovinnon mahdollisuutta oikeudenkäynnin aikana eivät välttämättä ole riittävät. (HE 186/2013 vp, 8.)

3 ASIANTUNTIJA-AVUSTEINEN HUOLTORIITOJEN SOVITTELU

3.1 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelukokeilu

“Asiantuntija-avusteisen sovittelukokeilun tavoitteena on lisätä sovintoja lapsen huoltoa ja elatusta koskevissa asioissa, lievittää vanhempien välistä konfliktia ja ehkäistä oikeusriitojen kroonistumista vuosikausia kestäviksi huoltoriitakierteiksi” (Aaltonen & Auvinen 2010, 1161). Tammikuussa 2010 oikeusministeriö asetti työryhmän laatimaan selvityksen koskien asiantuntija-avustajan käytön kokeilemisesta lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa oikeudenkäynnissä. Tavoitteena oli aloittaa muutaman vuoden kokeilu, jossa muutamassa käräjäoikeudessa kokeiltaisiin psykologisen asiantuntijan käyttämistä osana lapsiriitojen ratkaisemista. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1149.) Työryhmä antoi kesäkuussa 2010 mietintönsä, jonka pohjalta aloitettiin asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelukokeilu neljässä tuomioistuimessa tammikuussa 2011. Nämä tuomioistuimet olivat Helsingin, Espoon, Oulun ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeudet. (Oikeusministeriö 2010a, 1.)

Kuhunkin näistä neljästä käräjäoikeudesta valittiin 3-6 asiantuntija-avustajaa. Koulutukseltaan valitut olivat joko psykologeja tai sosiaalityöntekijöitä. Lisäksi heillä kaikilla oli pitkä kokemus työskentelystä eroperheiden parissa. Sovittelijatuomarit valittiin käräjäoikeuksista niiden tuomareiden joukosta, jotka käsittelivät lapsioikeudellisia asioita. Kussakin yksikössä heitä oli viisi tai kuusi. (Oikeusministeriö 2013, 21.) Syyskuussa 2012 kokeilu laajentui ja mukaan otettiin seitsemän uutta käräjäoikeutta, eli Pirkanmaan, Kanta-Hämeen, Etelä-Karjalan, Keski-Suomen, Pohjanmaan, Kemi-Tornion sekä Lapin käräjäoikeudet (Aaltonen 2015, 47).

Kolme ja puoli vuotta kestäneen kokeilun tavoitteena oli vanhempien erimielisyyksien nopea käsittely, riidan syvenemisen ja laajenemisen ehkäiseminen sekä lapsen edun mukaisen, kestävän sovinnon saavuttaminen. Lisäksi tavoitteena oli huoltoriitojen käsittelyaikojen lyhentäminen sekä tuomioistuimen ja sosiaalitoimen työtaakan vähentäminen. (Aaltonen 2015, 47-48.)

3.1.1 Kokeilun seuranta

Erityinen ohjausryhmä seurasi kokeilun toteutumista ja arvioi sen tuloksia. Monipuolinen seuranta kesti yhteensä kaksi vuotta ja päättyi joulukuussa 2012. Laajin seuranta kohdistui neljään, alusta asti mukana olleeseen käräjäoikeuteen. Kokeilun toteutumista kartoitettiin myös jonkin verran myöhemmin mukaan tulleiden kokeiluyksiköiden osalta. (Aaltonen 2015, 48-49.)

Oikeusministeriö loi sähköisen seurantajärjestelmän, jolla kerättiin tietoa muun muassa saavutettujen sovintojen määrästä, sovitteluiden kestosta sekä niiden edellyttämästä työmäärästä. Samaan aikaan kerättiin vertailutietoa oikeudenkäynnissä käsitellyistä huoltoriidoista. Tällä tavalla pyrittiin selvittämään, onko kokeilu lisännyt sovintoratkaisujen määrää aiempaan verrattuna ja voidaanko sovittelulla säästää tuomioistuimen ja sosiaalitoimen resursseja. (Oikeusministeriö 2013, 25.)

Vanhempien kokemuksia kartoitettiin kyselylomakkeella. Heiltä kysyttiin muun muassa riidan kohde, lasten lukumäärä ja ikä, mistä vanhempi oli saanut tietoa sovittelusta, vanhemman näkemys sovittelijan ja asiantuntija-avustajan toiminnasta, vanhemman yleisarvio sovittelusta sekä sovittelun lopputulos. Lakimiesavustajilta palautetta kerättiin heidän kanssaan pidetyissä keskustelutilaisuuksissa. Lisäksi heitä haastateltiin ja tuomarit pyysivät heiltä palautetta joistakin yksittäisistä sovitteluista. Tuomareiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia kartoitettiin arviointilomakkeella, jonka työpari täytti sovitteluistunnon jälkeen. Siihen kirjattiin työparin näkemykset sovittelun onnistumisista sekä kehittämistarpeista. (Oikeusministeriö 2013, 25-26.)

3.1.2 Kokeilun tulokset ja sovittelun vakinaistaminen

Vuoden 2012 loppuun mennessä seurannan kohteena olleessa neljässä käräjäoikeudessa oli tullut vireille yhteensä 575 sovitteluasiaa, joista suoralla sovitteluhakemuksella 149 (26 %). Yhteensä 435 sovitteluasiaa päättyi seuranta-ajan aikana. Osa sovittelujutuista päättyi ennen kuin varsinainen sovittelu päästiin edes aloittamaan. Yleensä syynä oli se, ettei toinen osapuoli suostunut sovittelun aloittamiseen tai se, että toinen osapuoli peruutti aiemmin antamansa suostumuksen sovitteluun. Muita syitä olivat esimerkiksi ne, että osapuolet tekivät sopimuksen keskenään tai oikeudenkäyntihakemus peruutettiin kokonaan. (Oikeusministeriö 2013, 28, 32.)

Sovitteluistunto järjestettiin yhteensä 367 asiassa, joista 62 prosentissa tehtiin kokonaissovinto. Osasovinto tehtiin 15 prosentissa sovitteluun edenneistä jutuista. Useimmiten osasovinto tarkoitti sitä, että lapsen asiat saatiin sovittua muutoin, mutta riitaa jäi lapsen elatuksesta tai huoltomuodosta (yhteishuolto vai yksinhuolto). Tämä tarkoittaa sitä, että sovitteluistunnossa käsitellyistä jutuista noin 77 %:ssa tehtiin joko kokonaissovinto tai osasovinto. Sovintoa ei saavutettu 23 %:ssa sovitteluun edenneistä jutuista. Osassa tapauksia sovittelua ei päästy edes aloittamaan, koska toinen osapuoli ei ilmestynyt istuntoon. (Oikeusministeriö 2013, 32-34.)

Kokeilusta saadut kokemukset olivat myönteisiä. Ne osoittivat, että tuomareiden ja asiantuntija-avustajien moniammatillinen yhteistyö tehostaa huoltoriitojen sovittelua sekä parantaa sen laatua. Lisäksi huomattiin, että sovittelu oli oikeudenkäyntiä nopeampaa, jonka vuoksi huoltoriitaan voitiin puuttua oikeudenkäyntiä ripeämmin. Sovintojen lisääntyminen vähensi myös sosiaalitoimelle tehtäviä selvityspyyntöjä ja siten helpotti sosiaalitoimen työtilannetta. (Eduskunta 2014, viitattu 30.1.2019.) Lisäksi kokeilu osoitti, että sovittelu on omiaan lievittämään vanhempien välistä riitaisuutta. Sovittelun katsottiin myös lisänneen vanhempien välistä myönteistä vuorovaikutusta merkittävästi. (Oikeusministeriö 2013, 119.) Kokeilusta saatujen tulosten ollessa hyviä, vahvistettiin asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu kaikkiin tuomioistuimiin toukokuussa 2014 (Aaltonen 2015, 57).

3.2 Sovittelun tavoitteet

Huoltoriidan tuomioistuinsovittelu on vaihtoehto pitkälle ja raskaalle oikeudenkäynnille. Se on tarkoitettu erityiseksi sovittelupaikaksi silloin, kun vanhemmille muissa eropalveluissa tarjottu apu on osoittautunut riittämättömäksi. Sovittelussa voidaan käsitellä lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevia vanhempien erimielisyyksiä. Lisäksi sovittelussa voidaan ratkaista monia sellaisia lapsen arkeen liittyviä kysymyksiä, joita ei voida käsitellä oikeudenkäynnissä. Sovittelun tavoitteena on saada aikaan lapsen edun mukainen, kestävä sopimus vanhempien välille. (Oikeusministeriö 2016a, viitattu 2.2.2019.)

Sovittelussa sovittelijana toimii perheasioihin perehtynyt tuomari. Häntä avustaa vanhemmuuden ja lapsen kehityksen asiantuntija. Moniammatillinen työpari antaa vanhemmille tukea juridisten sekä psyykkisten eroon liittyvien konfliktien ratkaisemiseksi. Asiantuntijaa käyttämällä pyritään varmistamaan, että sovittelussa käsitellään lapsen edun kannalta keskeiset seikat. Lisäksi tällä huolehditaan siitä, että saavutettu sovinto on lapsen edun mukainen. (Oikeusministeriö 2016a, viitattu 2.2.2019.)

Sovittelussa vanhemmat määrittelevät itse soviteltavat teemat sekä kysymykset. Juridisten kysymysten lisäksi vanhemmillä onkin usein tarve sopia monista muistakin erimielisyyttä aiheuttavista kysymyksistä. (Aaltonen 2015, 72.) Huoltoriitojen sovittelussa voidaan sopia esimerkiksi lapsen pukeutumisesta, syömisestä ja nukkumaanmenoajoista. Lisäksi voidaan sopia monista muista lapsen arkeen liittyvistä asioista. (Ervasti 2014, 25.) Sovittelun on tarkoitus olla vapaamuotoista ja keskustelevaa, ja se eteneekin pääasiassa yhdessä käytävin keskusteluihin (Oikeusministeriö 2016a, viitattu 2.2.2019).

Sovittelun tavoitteena on päästä käsiksi itse konfliktiin selvittämällä juridisen riidan taustalla olevia konfliktin syitä sekä osapuolten intressejä. Tällä tavalla sovittelu voi tuoda esiin seikkoja, jotka oikeudenkäynnissä jäävät yleensä piiloon. Sovittelussa on mahdollista kuunnella vanhempien omia käsityksiä riidasta ja sen syistä, minkä vuoksi usein selviää, että lapsen asemaa koskevan sopimuksen esteenä ovat arjen erimielisyydet esimerkiksi lapsen luonapitoon liittyvistä käytännön järjestelyistä. Oikeudenkäynnissä puolestaan joudutaan keskittymään osapuolten vaatimusten ratkaisemiseen, minkä vuoksi tuomarilla on hyvin rajalliset mahdollisuudet saada tietoa riitaa ylläpitävistä konfliktin taustatekijöistä. (Aaltonen 2015, 72.)

Soviteltaessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia riitoja, tavoitteena on sovinto, jossa toteutuu lapsen etu (Oikeusministeriö 2010b, 17). Sovittelun tarkoituksena on saada aikaan laadukas sovinto, joka tyydyttää molempia osapuolia, kattaa mahdollisimman suuren osan riitakysymyksistä ja on toimiva käytännössä. Lisäksi onnistunut sovinto ehkäisee myös tulevaisuuden konflikteja. (Ervasti 2014, 95.)

Sovittelu parantaa osapuolten välejä enemmän kuin tuomioistuinprosessi. Lisäksi sovitelluista jutuista riidellään harvemmin uudelleen kuin tuomioistuimessa ratkaistuissa jutuissa. (Ervasti 2013, 160.) Sovittelu vähentää myös sosiaalitoimelle tehtyjä selvityspyyntöjä, joka näin ollen helpottaa sosiaalitoimen työtä. Sovittelu säästää myös tuomioistuimen resursseja. (Ervasti 2014, 48.)

3.3 Edellytykset sovitteluun

Riita-asioiden ja riitaisten hakemusasioiden sovitteluun yleisessä tuomioistuimessa (niin sanottu tuomioistuinsovittelu) sovelletaan lakia riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa. Lapsen asemaa ja oikeutta koskevien asioiden sovittelu rajataan

kuitenkin koskemaan riitoja lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. (RiitSovL 1.1 §, 10.1 §.)

Tuomioistuinsovittelun edellytyksenä on, että asia soveltuu soviteltavaksi ja sovittelu on tarkoituksenmukaista osapuolten vaatimuksiin nähden. Hakemuksessa tulee olla perustiedot siitä, mitä riita koskee ja mistä seikoista osapuolet ovat eri mieltä, jotta tuomari voi arvioida asian soveltuvuutta sovitteluun. Sovittelun aloittaminen on harkinnanvaraista, mikä tarkoittaa sitä, ettei osapuolilla ole laista johtuvaa oikeutta saada asiansa soviteltavaksi tuomioistuimessa. (RiitSovL 3.2 §, 4.1 §.) Tuomari voi arvioida asian esimerkiksi niin selväksi tai erimielisyyden niin vähäiseksi, että hän ohjaa osapuolet kääntymään ensin muiden viranomaisten puoleen. Tuomari voi ohjata osapuolet esimerkiksi neuvottelemaan asiasta lastenvalvojan luokse. (Aaltonen 2015, 85.) Sovittelun aloittamisesta päättää tuomioistuin (RiitSovL 4.4 §).

Sovittelun aloittaminen edellyttää kummankin osapuolen suostumusta, sillä sovittelun peruseriaatteisiin kuuluu vapaaehtoisuus. Mikäli toinen osapuoli ei vastaa sovitteluhakemukseen tai kieltäytyy sovittelusta, hakemus tai pyyntö hylätään. (RiitSovL 4.3 §.) On tärkeää, että vapaaehtoisuus on aitoa eikä kumpikaan osapuoli tule sovitteluun painostettuna. Sovitteluun ei pidä tulla myöskään esimerkiksi sen vuoksi, että vanhempi uskoo kieltäytymisen saavan hänet huonoon valoon oikeudenkäynnissä. (Aaltonen 2015, 84.) Vapaaehtoisuus tarkoittaa myös sitä, että osapuolet voivat lopettaa sovittelun missä vaiheessa tahansa eikä heidän tarvitse perustella lopettamispäätöstään (RiitSovL 9.1 §).

3.4 Sovittelun periaatteet

Sovittelu on toteutettava tasapuolisuutta ja puolueettomuutta noudattaen (RiitSovL 6.1 §). Puolueettomuuden toteutumiseen ei riitä pelkästään sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tosiasiallinen puolueettomuus, vaan sen lisäksi osapuolten pitää voida itse kokea heidät puolueettomiksi (niin sanottu objektiivinen puolueettomuus). Lisäksi sovittelijan ja asiantuntija-avustajan on työskenneltävä tasapuolisesti suhteessa vanhempiin. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kummallekin vanhemmalle annetaan yhtä paljon tilaa tuoda esiin omat näkemyksensä ja kommentoida toisen vanhemman kertomaa. (Aaltonen 2015, 136-137.)

Lähtökohtaisesti tuomioistuinsovittelu on julkista siten kuin laissa oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa säädetään oikeudenkäynnistä (RiitSovL 12 §). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kuka tahansa voi tulla seuraamaan sovitteluistuntoa (Aaltonen 2015, 141). Osapuolten pyynnöstä sovittelu voidaan toimittaa yleisön läsnä olematta, jos luottamus sovittelun asianmukaisuuteen tai muu painava syy ei edellytä asian julkista käsittelyä (RiitSovL 12 §). Huoltoriidoissa kynnyksen määrätä sovitteluistunto toteutettavaksi suljetuin ovin, on varsin matala, sillä niissä on kyse yksityiselämään kuuluvista asioista (Aaltonen 2015, 142).

Osapuolten kanssa käytävät erilliskeskustelut toteutetaan aina ilman yleisön läsnäoloa (RiitSovL 12 §). Sovittelija ja asiantuntija-avustaja eivät saa kertoa keskusteluissa esiin tulleita asioita toiselle osapuolelle ilman suostumusta. Huoltoriidan sovittelussa erilliskeskustelujen luottamuksellisuuden merkitys on erilainen kuin muissa riita-asioissa. Luottamuksellisuus voi olla ongelmallista, jos erilliskeskusteluissa nousee esille seikkoja, joilla on merkitystä lapsen edun ja sovittelun jatkamisen kannalta. Sovittelija ei voi kertoa näitä erilliskeskustelussa saamia tietoja, mutta hänen tulee rohkaista vanhempaa itse kertomaan toiselle vanhemmalle sellaiset asiat, jotka vaikuttavat lapsen edun arvioimiseen. Sovittelua ei voida jatkaa, jos toinen vanhempi ei tiedä jotain lapsen edun kannalta merkityksellistä tietoa. (Aaltonen 2015, 142-143.)

Sovittelussa asiakirjajulkisuuden sovelletaan samoja säännöksiä kuin oikeudenkäynnissä. Tiedot asiaa käsittelevästä tuomioistuimesta, asian laadusta, asian käsittelyn vaiheista sekä suullisen käsittelyn ajankohdasta ja käsittelypaikasta ovat julkisia. Julkista tietoa ovat myös asianosaisten yksilöimistä varten tarpeelliset tiedot. (Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007 4 §.) Lähtökohtaisesti myös oikeuteen saapuneet hakemus, vastaus ja muu kirjallinen aineisto ovat julkisia. Lisäksi tuomioistuimen ratkaisun lopputulos on julkinen, ellei sitä määrätä salassa pidettäväksi. Poikkeuksen asiakirjajulkisuuden muodostavat kuitenkin lain nojalla salassa pidettävät tiedot, jollaisia ovat esimerkiksi arkaluonteiset tiedot liittyen henkilön yksityiselämään. (YTJulkL 8.1 §, 9 §, 22.1 §.)

Vaikka sovittelu on menettelynä julkista, sovittelulle ominainen luottamuksellisuus turvataan kuitenkin sovittelijan ja avustajan salassapitovelvollisuudella (Aaltonen 2015, 144). Lain mukaan sovittelija tai avustaja ei saa ilmaista sitä, mitä hän on tehtävässään saanut tietää soviteltavasta asiasta, jollei se, jonka hyväksi vaitiolo velvollisuus on säädetty, anna suostumusta tietojen ilmaisemiseen (RiitSovL 13 §). Vaitiolo velvollisuuden keskeisin merkitys on, että se estää sovittelijaa kertomasta sovittelun sisällöstä tuomarille, joka käsittelee asiaa myöhemmin

oikeudenkäynnissä (Aaltonen 2015, 144). Luottamuksellisuutta suojataan myös sillä, ettei tuomari saa käsitellä sellaista asiaa oikeudenkäynnissä, jossa hän on toiminut jo sovittelijana (RiitSovL 14.2 §).

Lisäksi sovittelun luottamuksellisuutta turvaa se, ettei istunnossa laadita esimerkiksi muistiota tai pöytäkirjaa. Fläppitauluun tehdyt kirjaukset hävitetään, kun sovittelu päättyy. Ainoastaan asian vireille tullessa oikeuteen saapuneet asiakirjat, vahvistetut sopimukset ja sovittelussa hankitut asiakirjat arkistoidaan normaaliin tapaan. Salassapitovelvollisuus ei kuitenkaan ole täysin ehdoton, vaan siitä voidaan poiketa laissa erikseen säädettyissä tilanteissa. Esimerkiksi lastensuojelulain mukainen velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen menee salassapitovelvoitteen edelle. (Aaltonen 2015, 144-145.)

Luottamuksellisuuden turvaamiseksi on säädetty myös vetoamiskielto. Tämän mukaan osapuoli ei saa soviteltavana olleen asian myöhemmässä tuomioistuinkäsittelyssä ilman vastapuolen suostumusta vedota siihen, mitä tämä on sovintoon pääsemiseksi tuomioistuinsovittelussa esittänyt. (RiitSovL 16 §.) Vastaavanlainen kielto sisältyy myös hyvää asianajajatapaa koskeviin ohjeisiin, joissa kielletään asianajajaa vetoamasta vastapuolen tekemään sovintotarjoukseen oikeudenkäynnin aikana (Suomen Asianajajaliitto 2019, 12).

Tuomioistuinsovittelulain mukaan sovittelu on toteutettava joutuisasti (RiitSovL 6.1 §). Tämä tarkoittaa sekä sovittelun nopeaa aloittamista että sen toimittamista kokonaisuudessaan nopeasti (Aaltonen 2015, 148). Ainoastaan varhainen ja nopea puuttuminen vanhempien väliseen riitaan voi ehkäistä sen syvenemisen ja laajenemisen. Hallituksen esityksen mukaan huoltoriitojen sovittelussa ensimmäinen sovitteluistunto tulisikin järjestää viipymättä. Tässä tarkoituksessa ”viipymättä” tarkoittaa sitä, että istunto tulisi järjestää viimeistään kuuden viikon kuluessa siitä, kun päätös sovittelun aloittamisesta on tehty. Sovittelumenettely on kuitenkin tarkoitettu joustavaksi ja asiakkaiden tarpeita palvelevaksi menettelyksi, joten kuuden viikon tavoiteajasta voidaan poiketa, mikäli se vastaa osapuolten intressejä ja edistää sovittelua. Näin ollen osapuolten yhteinen pyyntö on perusteltu syy ylittää tavoiteaika. Sovittelijoiden, asiantuntija-avustajien tai lakimiesavustajien tavanomaiset työkiireet eivät kuitenkaan ole peruste poiketa käsittelyn viivytyksettömästä järjestämisestä. (HE 186/2013 vp, 25-26.)

3.5 Sovittelun esteet ja haasteet

Sovittelussa voidaan kohdata monenlaisia ongelmia, jotka saattavat vaikeuttaa tai jopa estää sovittelun. Sovittelu on vuorovaikutusta, joten sen lopputulos on monen eri asian summa. Asiantuntija-avustaja ja sovitteluva tuomari vaikuttavat lopputulokseen osaamisellaan. Sovittelun aikana saattaa jäädä huomaamatta tärkeitä seikkoja vanhempien välisestä suhteesta ja lapsen edusta, jos asiantuntija-avustajan ja sovittelijan osaaminen ei ole tarpeellisella tasolla. Lapsen etu saattaa joissain tapauksissa tulla paremmin esille sosiaalitoimen olosuhdeselvityksessä, koska sen kannalta olennaiset seikat voivat jäädä sovittelussa mainitsematta. (Aaltonen 2015, 66.)

Vanhemmilla ei välttämättä aina ole motiivina sovinnon saavuttaminen, mikä vaikeuttaa sovittelua ja saattaa tehdä sen täysin turhaksi. Vanhempi saattaa pyrkiä pitkittämään asian käsittelyä, jotta olosuhteet muuttuisivat hänen kannaltaan otollisemmiksi. Hänellä voi olla myös motiivina saada sovittelusta sellaista tietoa, jota hän voisi käyttää hyväkseen tulevassa oikeudenkäynnissä. Sovittelua saatetaan käyttää apuna myös toisen syyttelemiseen. Tilanteessa, jossa vanhemmat eivät ole aidosti sitoutuneet sovitteluun, voi sovittelun aikana saavutettu sovinto jäädä turhaksi. Tällöin vanhemmat eivät noudata sovintoa, mikä voi johtaa siihen, että asia saatetaan uudelleen tuomioistuimeen. (Oikeusministeriö 2013, 80.)

Sovittelu saattaa estyä vanhempien välisen vallan epätasapainon takia. Toinen vanhempi saattaa olla toista osapuolta huomattavasti vahvempi neuvotteluissa. Tällöin heikompi vanhempi ei välttämättä pysty pitämään kiinni itselleen tärkeistä seikoista ja suostuu sellaisiin ratkaisuihin, jotka eivät välttämättä ole hänen etunsa mukaisia. (Aaltonen 2014, 182; HE 114/2004 vp, 48.) Vanhempien välinen epätasapaino voi johtua monesta seikasta. Vanhemmilla saattaa olla esimerkiksi erilainen taloudellinen tilanne, joka vaikuttaa vallan määräytymiseen. Toisella vanhemmista saattaa myös olla luonnostaan sellaiset luonteenpiirteet, että hän omaksuu vahvemman tai heikomman aseman. Tällainen asetelma on saattanut syntyä myös parisuhteen seurauksena, jos toinen on tottunut olemaan dominoivassa tai alistuvassa asemassa. Tällöin parisuhteen aikana omaksuttu malli saattaa jatkua vielä eron jälkeen ja näin olla esillä myös sovittelussa. Lisäksi epätasapainoinen tilanne voi syntyä siitä, jos vain toisella vanhemmalla on sovittelussa mukana lakimiesavustaja. (Aaltonen 2015, 182.)

Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tehtäviin kuuluu pyrkiä tasapainoittamaan vallan epätasapainoa, jos sellainen vanhempien välillä ilmenee. Tilanteen käsittely on kuitenkin

hoidettava tasapuolisesti ilman, että kumpaakaan vanhempaa suositaan. Heikompaa osapuolta voidaan kuitenkin rohkaista kertomaan omia mielipiteitään ja hänelle voidaan antaa aikaa näkökulmien esittämiselle. Aina sovittelijan ja asiantuntija-avustajan keinot eivät kuitenkaan riitä tasapainottamaan tilannetta, joten vanhempien välinen vallan epätasapaino voi muodostaa esteen sovittelulle. (Aaltonen 2015, 183.)

Ihmiset käsittelevät eroa eri tavoilla. Sovitteluun saavuttaessa vanhemmat saattavat olla aivan eri vaiheissa eroprosessia. Eroa hakenut vanhempi on saattanut työstää eroon liittyviä tunteita jo pitkään ennen eron hakemista, ja saattaa näin olla prosessissa paljon pidemmällä kuin toinen vanhempi. Toiselle vanhemmalle ero on saattanut tulla yllätyksenä ja näin ollen hän saattaa olla sovitteluun saavuttaessa vielä voimakkaiden tunteiden vallassa. Eron liittyvien tunteiden keskellä hän ei välttämättä osaa ajatella asioita lapsen kannalta, vaan tarvitsisi lisää aikaa jäsentää omia tuntemuksiaan. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole este sovittelulle. Sovittelulla voidaan saada lisää aikaa vanhemmalle käsitellä tunteitaan. Sovittelun lopputuloksena voi olla esimerkiksi määräaikainen sopimus, minkä aikana vanhempi kerkeää edetä eroprosessissaan pidemmälle. (Aaltonen 2015, 182-183; Oikeusministeriö 2013, 96-97.)

Osa tuomioistuimissa käsiteltävistä riidoista on aiemmin mainittuja psykososiaalisia riitoja, joihin kuuluu osana toisen tai molempien vanhempien mielenterveysongelmat. Vakava mielenterveysongelma saattaa osoittautua esteeksi sovittelulle, koska tällöin vanhempi ei mahdollisesti kykene neuvottelemaan asiasta tasapuolisesti eikä myöskään välttämättä pysty ajattelemaan asiaa lapsen edun kannalta. Yleisimpiä mielenterveyden ongelmia ovat muun muassa skitsofrenia ja eriaisteiset masennus- ja ahdistustilat. Vanhempi voi myös kärsiä persoonallisuushäiriöstä, kuten narsismista. Useita sairauksia voidaan kuitenkin lääkittää ja osa mielenterveyden ongelmista on ohimeneviä. Tällöin ne eivät välttämättä vaikuta vanhemman kykyyn huolehtia lapsesta. (Aaltonen 2015, 182-184.)

Monesti mielenterveysongelmiin liittyy päihteidenkäyttöä. Päihteitä käyttävä vanhempi voi sovittelun aikana olla kykenevä neuvottelemaan, mutta ei välttämättä ole sitoutunut tai kykenevä sitoutumaan sopimukseen. Lapset reagoivat vanhempien päihteidenkäyttöön eri tavalla. Joillekin lapsille vanhempien päihteidenkäyttö voi esiintyä pelottavana tapahtumana. Vanhempi voi tällöin omasta mielestään olla täysin toimintakuntoinen, mutta lapsen silmissä hän voi näyttäytyä täysin vieraana. Päihteidenkäyttö altistaa lapsen myös tapaturmille, koska tällöin vanhemman harkintakyky on alentunut. Vanhempi ei myöskään välttämättä ymmärrä huomioida lasta

alentuneen ymmärryksensä takia. Sovittelun aikana päihteidenkäyttöä pyritään kiistämään, mikä vaikeuttaa sen arviointia. Vanhemmat voivat myös pyrkiä maalaan toisistaan mahdollisimman huonon kuvan syyttelemällä toisiaan päihteiden käytöstä. Sovittelussa ei ole mahdollisuuksia välttämättä selvittää vanhempien päihteidenkäyttöä. (Aaltonen 2014, 187-189.)

Psykososiaalisten riitojen ohella tuomioistuimissa esiintyy patologisia riitoja, jotka ovat kroonistuneet ja niitä on saatettu käsitellä jo useissa eri prosesseissa. Kroonistunutta riitaa ei yleensä voi tai kannata sovittaa. Vanhemmat eivät kykene sitoutumaan sovitteluun eivätkä ajattele asioita lapsensa kannalta. Patologisen riidan osapuolet eivät ole valmiita tekemään sovittelussa vaadittavia kompromisseja. Vanhempien ehdottomat vaatimukset esimerkiksi yksinhuollosta tai vuoroasumisesta aiheuttavat suuria haasteita sovittelun onnistumiselle. Patologisiin riitoihin liittyy usein myös vääriä motiiveja. Sovitteluun saatetaan tulla tärkeimpänä tarkoituksena kiusata toista vanhempaa. Kroonistuneen riidan ratkaisemiseksi vaaditaan yleensä ulkopuolista tietoa. Koska sovittelussa ei yleensä hankita näyttöä, tällaisen riidan ratkaisemiseksi vaaditaan oikeudenkäyntiä. (Aaltonen 2014, 189-190, 201; Auvinen 2006, 256-257; Oikeusministeriö 2013, 81.)

Sovittelun päättyessä ilman sovintoa, on prosessia pahimmassa tapauksessa turhaan pitkitetty. Tämän vuoksi on tärkeää pyrkiä selvittämään, soveltuuko riita soviteltavaksi. Ensimmäisen arvion riidan soviteltavuudesta tekevät lakimiesavustajat, jos osapuolet ovat päätyneet sellaisten puoleen kääntymään. Lakimiesavustaja arvioi soveltuvuutta asiakkaansa kertomuksen perusteella ja päättää näin parhaan mahdollisen käsittelytavan asialle. Sovittelun aikana lakimiesavustaja huolehtii päämiehensä edusta ja siitä, että asiat ratkaistaisiin päämiehen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. (Aaltonen 2014, 196-197; Oikeusministeriö 2013, 100.)

Sovittelun tullessa vireille tuomioistuimeen, sovittelija eli tuomari, arvioi riidan soveltuvuuden. Asian soveltuvuutta voidaan arvioida kirjallisen aineiston avulla. Mikäli kirjallisesta aineistosta ilmenee syytä epäillä riidan soveltuvuutta sovitteluun, voi sovittelija käydä aihetta läpi osapuolten lakimiesavustajien kanssa. Voi olla, että lakimiesavustaja on ollut tuomassa sovitteluun sellaista riitaa, joka ei sinne sovellu. (Oikeusministeriö 2013, 99-100.)

Sovittelija voi tavata kumpaakin osapuolta erikseen ennen sovittelua. Erilliskeskustelujen aikana sovittelija voi pyrkiä selvittämään, onko riidassa sellaisia seikkoja, jotka estäisivät sovittelun. Parhaiten sovittelun esteitä voidaan kuitenkin arvioida itse sovittelun aikana. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat tällöin pohtia tilannetta yhdessä. Soveltuvuuden arviointi voi

osoittautua erityisen haastavaksi esimerkiksi monikulttuurisissa huoltoriidoissa. Erilaisten tapojen, kulttuurin ja uskonnon vaikutukset vanhempien suhteeseen voivat johtaa siihen, että sovittelijalla ei välttämättä ole tarpeeksi taitoa ja ymmärrystä erottaa esimerkiksi osapuolten välistä vallan epätasapainoa. Lisäksi väärinymmärrysten mahdollisuutta lisää suuresti se, jos sovittelussa joudutaan käyttämään tulkkia. (Oikeusministeriö 2013, 102.)

4 TYÖNTEKIJÖIDEN ROOLIT JA TEHTÄVÄT

4.1 Asiantuntija-avustajan rooli ja tehtävät

Sovittelun kohteena olevassa asiassa tarvittavan asiantuntemuksen turvaamiseksi tai muuten sovittelun edistämiseksi, sovittelija voi käyttää avustajaa, jos osapuolet tähän suostuvat (RiitSovL 5.2 §). Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaan asiantuntija-avustajalla tulee olla esimerkiksi psykologin, sosiaalityöntekijän tai lastenpsykiatrian koulutus. Lisäksi asiantuntija-avustajalta edellytetään tehtävän hoitamisessa tarvittavaa täydennys- ja lisäkoulutusta. Avustajalla tulee olla myös kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa. (LHL 17 c §.)

Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa avustajan keskeinen tehtävä on auttaa vanhempia näkemään lapsen etu (Oikeusministeriö 2010b, 17). Asiantuntijan tehtävänä on tukea ja auttaa vanhempia itseään löytämään lapsen edun mukainen ratkaisu erimielisyyksiinsä. Sovittelussa asiantuntijan toimenkuvaan ei kuulu neuvoa, ohjata, tutkia, hoitaa tai tuoda esiin omaa kantaansa yksittäisen lapsen tarpeista tai edusta. (Aaltonen 2015, 108.)

Asiantuntija-avustajan osallistuminen sovitteluun alkaa yleensä sillä, että hän tutustuu asiakirjoihin, jotka tuomioistuin toimittaa hänelle. Ennen varsinaista istuntoa tuomari ja avustaja pitävät yleensä suunnittelupalaverin, jossa he keskustelevat kirjallisen aineiston tuottamista ajatuksista. Lisäksi he sopivat alustavasti, millä strategialla sovittelu aloitetaan. Avustajan varsinainen työskentely tapahtuu sovitteluistunnossa, eikä hänellä ole vastuuta etukäteis- tai jälkitoimenpiteistä. (Aaltonen 2015, 115.)

Asiantuntija-avustaja osallistuu sovitteluun ja pitää oman aloituspuheenvuoron sovittelijan jälkeen. Aloituspuheenvuorossa hän kuvaa omaa rooliaan sovittelussa ja tuo esille lapsen edun merkitystä. Avustaja osallistuu sovitteluun muun muassa käyttämällä puheenvuoroja, ohjaamalla keskustelua lapseen, tuomalla esiin lapsen näkökulmaa sekä kiinnittämällä vanhempien huomiota lapsen edun kannalta keskeisiin seikkoihin. (Aaltonen 2015, 115.) Lisäksi hän voi tehdä vanhemmille kysymyksiä, ohjata omalta osaltaan keskustelua sekä auttaa lukkiutuneen tilanteen avaamisessa (Oikeusministeriö 2010b, 17).

Yksi avustajan tärkeimmistä tehtävistä on suunnata vanhempien ajatuksia lapseen ja tuoda esiin lapsen näkökulmaa. Joissakin tapauksissa avustaja keskustelee lapsen kanssa, jos vanhemmat hyväksyvät sen. Asiantuntija-avustaja pyrkii havaitsemaan ja tuomaan esiin mahdollisia sovittelun esteitä, joita ovat esimerkiksi perheväkivalta, sitoutumattomuus sovitteluun tai väärät motiivit. Tilanteessa, jossa tehdään kokeilusopimus, avustaja voi seurata sopimuksen toteutumista kotikäynnein. Tällaisissa tilanteissa asiantuntija toimii tukena vanhemmille ja lapsille sekä antaa palautetta havainnoistaan sovittelijalle sekä vanhemmille. (Oikeusministeriö 2010b, 17-18.)

4.2 Sovittelijan rooli ja tehtävät

Sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari (RiitSovL 5.1 §). Tuomioistuinsovittelu poikkeaa tuomarin perinteisistä tehtävistä sekä tavoitteiden että menettelyn osalta. Sovittelutuomari ei toimi riidan ratkaisijana, vaan auttaa osapuolia löytämään itse ratkaisun riitakysymyksiin. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1157.) Sovittelija auttaa osapuolia pääsemään yhteisymmärrykseen ja sovinnolliseen ratkaisuun. Osapuolten pyynnöstä tai suostumuksella sovittelija voi tehdä ehdotuksen kohtuulliseksi harkitsemastaan ratkaisusta. (RiitSovL 7.2 §.)

Sovittelijan on osattava irrottautua tuomarintyöhön kuuluvasta oikeudellisesta ajattelutavasta sekä lopputuloskeskeisyydestä, sillä sovittelussa hän ei ole päätöksentekijä ja riidanratkaisija. Lisäksi sovittelijan on luovuttava tuomarinrooliin kuuluvasta auktoriteettiasemastaan, sillä sovittelussa hänen tehtävänsä on vain auttaa osapuolia itse ratkaisemaan riitansa. Sovittelijana tuomari luo puitteet sovinnolle ja auttaa osapuolia kommunikoimaan keskenään. (Aaltonen 2015, 107.)

Tuomari on lain ja oikeuskäytännön asiantuntija. Huolto- ja elatuslain sekä niitä koskevan laajan oikeuskäytännön tunteminen on välttämätöntä huoltoriitojen sovittelussa, sillä sovittelulaki edellyttää näiden lakien huomioimista sovittelussa. Tarvittaessa tuomari voi antaa osapuolille neutraalia informaatiota laeista ja oikeuskäytännöistä. (RiitSovL 10.1 §; Oikeusministeriö 2013, 54.)

Tuomarille kuuluu vastuu sovittelun asianmukaisesta järjestämisestä ja sujumisesta. Tuomari vastaa sovittelun valmistelusta, johon kuuluu muun muassa lausumapyynnöt ja suostumusten hankkiminen sovitteluun, osapuolten kutsuminen istuntoon sekä tilajärjestelyistä huolehtiminen. Yksi merkittävimmistä tehtävistä on yhteydenotto asiakkaisiin sekä heidän lakimiesavustajiinsa ennen sovitteluistuntoa. (Oikeusministeriö 2013, 54.)

Tuomari johtaa sovitteluprosessia asiantuntijan avustaessa häntä. Hän pitää aloituspuheenvuoron, pohjustaa sovittelun ja johtaa sovintokeskustelua. (Oikeusministeriö 2010b, 17.) Aloituspuheenvuorossa tuomari kertoo sovittelun tarkoituksesta, omasta roolistaan, sovittelumenettelystä sekä sovittelun kulusta (Oikeusministeriö 2013, 54). Lisäksi tuomari huolehtii, että istunto sujuu ilman häiriöitä (Aaltonen 2015, 111).

Lopuksi tuomari vahvistaa sovinnon sekä vastaa sen täsmällisyydestä ja täytäntöönpanokelpoisuudesta. Lisäksi tuomari vastaa siitä, että sovinto on lapsen edun mukainen. (RiitSovL 10.1 §; Oikeusministeriö 2010b, 17.) Tuomari tekee myös sovittelun lopettamispäätöksen sekä huolehtii jälkityöt istunnon jälkeen (Aaltonen 2015, 111).

4.3 Sovittelijan ja asiantuntijan esteellisyys

Mitä tuomarin esteellisyydestä säädetään oikeudenkäymiskaaren 13 luvussa, sovelletaan sitä myös sovittelijan ja hänen avustajansa esteellisyyteen (RiitSovL 14.1 §). Yleisimmin tuomarille syntyy esteellisyys sovittelijana toimimiseen silloin, kun hän on jo aikaisemmin ratkaissut samojen vanhempien välisen huoltoriidan. Asian aiempi käsittely luo yleensä tuomarille ennakoasenteen vanhempiin ja asiaan. (Aaltonen 2015, 134; Oikeusministeriö 2016b, 26.)

Oikeudenkäynnissä tuomarin esteellisyys edellyttää perusteltua epäilyä hänen puolueettomuudestaan. Sovittelussa puolestaan riittää yleensä pelkkä osapuolen subjektiivinen kokemus puolueellisuudesta viemään tuomarilta sovittelun jatkamisen edellytykset. (Aaltonen 2015, 134.) Sovittelija ei saa myöskään käsitellä tuomarina oikeudenkäynnissä asiaa, jossa hän on toiminut aiemmin sovittelijana (RiitSovL 14.2 §). Asian käsittelyä oikeudenkäynnissä jatkaa aina toinen tuomari, jos sovittelu päättyy tuloksettomana. Tällä suojataan sovittelun luottamuksellisuutta sekä luottamusta tuomioistuimen puolueettomuuteen oikeudenkäynnissä. (Aaltonen 2015, 135.)

Asiantuntija-avustajan keskeisimmäksi esteellisyyisperusteeksi muodostuu hänen aiempi osallistumisensa saman asian tai samojen osapuolten asioiden käsittelyyn jossain muussa työroolissa. Avustaja ei voi osallistua sovitteluun, jos hän on esimerkiksi tehnyt olosuhdeselvityksen samojen vanhempien riidassa, osallistunut perhettä koskevan lastensuojeluasian käsittelyyn tai toiminut perheneuvolassa vanhempien tai lapsen työntekijänä. Avustajan toiminta eri rooleissa

saman perheen kanssa luo herkästi epäluottamusta asiakkaassa. (Aaltonen 2015, 135; Oikeusministeriö 2016b, 27.)

4.4 Lakimiesavustajan rooli ja tehtävät

Tuomioistuinsovittelussa osapuolilla on oikeus käyttää apunaan lakimiesavustajaa (RiitSovL 15.2 §). Sovittelussa lakimiesavustajan rooli on erilainen kuin oikeudenkäynnissä. Sovittelussa ensisijaisia toimijoita ovat osapuolet itse, joten lakimiesavustaja tukee päämiestään ja valvoo hänen etuaan, mutta ei niin sanotusti aja hänen asiaansa, kuten oikeudenkäynnissä. Lakimiesavustajan tulee malttaa olla taustalla ja antaa päämiehensä itse käydä sovintokeskusteluja sovittelijan johdolla. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1158.)

Lakimiesavustajan tehtävänä on ensisijaisesti auttaa asiakastaan saamaan paras mahdollinen ratkaisu asiaansa. Avustajan tulee selvittää, mistä asiassa on kyse ja sen pohjalta arvioida eri ratkaisuvaihtoehtoja ja valita paras menettelytapa asian hoitamiseksi. Lakimiesavustajan tulee selvittää muun muassa mistä asiassa on kyse, mitä vanhempi haluaa, lapsen tilanne, miten vanhempi näkee lapsensa edun sekä vanhemman taloudelliset ja henkiset resurssit. Vanhempien eroon liittyvän jutun hoitaminen on usein monitahoista ja voi edellyttää usean eri menettelytavan valintaa, jotta asiakkaan asiat saadaan hoidettua. Lakimiesavustaja saattaa esimerkiksi joutua arvioimaan tarvitseeko vanhempi psyykkisen tilansa vuoksi sellaista apua ja tukea, jota lakimies ei pysty tarjoamaan. Tarvittaessa lakimiesavustaja voi ohjata vanhemman hakemaan apua itselleen ja lapselleen muista palveluista. (Aaltonen 2015, 292-293.)

Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden mukaan asianajajan tulee ottaa yhteyttä vastapuoleen ja antaa hänelle tilaisuus asian sovinnolliseen selvittämiseen ennen ryhtymistä oikeudellisiin toimenpiteisiin (Suomen Asianajajaliitto 2019, 12). Mikäli lakimiesavustajien väliset neuvottelut eivät tuota tulosta, vanhemmilla on useita vaihtoehtoja saada riitansa ratkaistua, kuten esimerkiksi lastenvalvojan luona asioiminen tai perheasiainsovittelu. Asiakas voi valita myös tuomioistuinsovittelun, jolloin lakimiesavustajan tulee arvioida kannattaako sovittelu saattaa vireille suoralla sovitteluhakemuksella vai oikeudenkäynnin yhteydessä. Monet avustajat tekevät niin, että he laittavat vireille oikeudenkäynnin, mutta pyytävät hakemuksessa asian käsittelyä ensisijaisesti sovittelussa. Tällä tavalla he välttävät käsittelyn viivästymisen, jos sovittelu epäonnistuu. (Aaltonen 2015, 293-294, 296.)

Lakimiesavustajan tehtävä on valmistella asiakasta sekä luoda tälle luottamusta sovitteluun. Hän kertoo asiakkaalle sovittelun luonteesta, sovittelijan ja asiantuntija-avustajan roolista, sovittelun kulusta sekä omasta roolistaan sovittelussa. Vanhemmalle on hyvä kertoa, ettei sovittelussa keskitytä menneisyyden penkomiseen, vaan katse suunnataan kohti tulevaisuutta. Lisäksi asiakas on syytä saada ymmärtämään, että sovinnon saavuttaminen edellyttää valmiutta muuttaa omaa ajattelutapaa, kykyä joustaa, tehdä myönnytyksiä sekä luopua osasta omia toiveita. (Aaltonen 2015, 297-298.)

Sovittelussa on tärkeää, että vanhemmat pitävät itse aloituspuheenvuoron, mitä lakimiesavustajat eivät valmistele tai muutoinkaan "valmenna" heitä sen pitämiseen. Tämän tarkoituksena on se, että vanhemmat saavat mahdollisuuden kertoa vapaasti omista tuntemuksistaan sekä toiveistaan. (Oikeusministeriö 2013, 62.) Sovittelun selvitysvaiheessa lakimiesavustaja pysyttelee taustalla eikä osallistu aktiivisesti keskusteluun. Hän seuraa kuitenkin tiiviisti sovittelun kulkua, tekee havaintoja, rohkaisee vanhempaa puhumaan, auttaa keskustelun etenemisessä, pyytää tarvittaessa taukoa tai ehdottaa siirtymistä erilliskeskusteluun. (Aaltonen 2015, 299.)

Lakimiesavustaja on sovittelussa asiakkaansa henkisenä tukena. Lakimiesavustajan tehtävänä on rauhoitella vanhempaa sekä puuttua tarvittaessa epäasialliseen käytökseen, jos vanhempi kiihtyy sovittelun aikana. Lakimiesavustajan on hyvä pyytää taukoa, jos hän huomaa asiakkaansa väsyvän tai hermostuvan. Tauon aikana hän voi keskustella tilanteesta asiakkaansa kanssa. Jokaisessa sovittelussa tulee eteen myös lukkiutuneita tilanteita sekä epätoivon hetkiä. Tällöin lakimiesavustajan tehtävänä on valaa uskoa sovittelun mahdollisuuksiin sekä tukea vanhempaa jatkamaan yrittämistä. Lisäksi lakimiesavustajan tulisi kannustaa asiakastaan avoimuuteen, sillä sovittelussa keskeistä on yhteistyön rakentaminen vanhempien välille. Vanhempia tulee tukea kuuntelemaan toisiaan sekä ymmärtämään toistensa näkemyksiä, sillä yhteistyön syntyminen edellyttää luottamuksen rakentumista heidän välillensä. (Aaltonen 2015, 299-300.)

Neuvotteluvaiheessa lakimiesavustajan tehtävänä on yhdessä vanhemman kanssa etsiä vaihtoehtoja ratkaisujen löytämiseksi. Lisäksi hänen tehtävänsä on kertoa vanhemmalle lain säännöksistä ja oikeuskäytännöstä sekä selvittää hänelle, mitä eri ratkaisuvaihtoehdot tarkoittavat sekä miten ne vaikuttaisivat vanhemman ja lapsen elämään. Avustajan on myös huolehdittava siitä, ettei vanhempi tee sellaista sopimusta, jota hän ei aidosti hyväksy ja johon hän ei ole oikeasti valmis sitoutumaan. (Oikeusministeriö 2013, 63.)

Sovittelijan suostumuksella myös lakimiesavustaja voi osallistua sopimuksen laatimiseen ja muotoiluun. Ennen sopimuksen lopullista hyväksymistä lakimiesavustaja tarkistaa sopimusehdot ja varmistaa vanhemman valmiuden sitoutua niihin. Mikäli sovittelussa tehdään määräaikainen kokeilusopimus, lakimiesavustaja on tärkeässä roolissa asiakkaansa sitouttamisessa noudattamaan sopimusta sekä suuntaamisessa lopullisen sopimuksen tekemiseen. (Aaltonen 2015, 301-302.)

5 SOVITTELUN VAIHEET

5.1 Sovittelun vireille tulo

Tuomioistuinsovittelun saa vireille kahdella tavalla. Asiaa oikeudenkäynnissä käsittelevä tuomari voi osapuolten pyynnöstä tai suostumuksella siirtää jutun sovitteluun tai tuomioistuimelle voidaan toimittaa suora sovitteluhakemus. Osapuolten tekemä sovitteluhakemus voi olla heidän yhteinen tai vain toisen tekemä. Kyseinen sovitteluhakemus tulee tehdä kirjallisesti ja sen tulee sisältää muun muassa osapuolten nimet ja yhteystiedot. Lisäksi siinä on selostettava mitä riita koskee sekä miten osapuolten näkemykset eroavat toisistaan. Myös perusteet, joilla asia soveltuisi sovittelavaksi, tulee ilmoittaa. (RiitSovL 4.1 §, 4.2 §.)

Sovittelua koskeva pyyntö tai sellainen hakemus, jota osapuolet eivät ole tehneet yhdessä, on annettava tiedoksi muille osapuolille. Heille on varattava tilaisuus tulla kuulluiksi pyynnön tai hakemuksen takia. Tämä kuuleminen voi tapahtua joko suullisesti tai kirjallisesti. (RiitSovL 4.3 §.) Osapuolen kuuleminen suorasta sovitteluhakemuksesta on joustavaa ja nopeaa. Tiedoksiannossa ei ole tärkeää muodollinen todisteellisuus, vaan toisen osapuolen tavoittaminen mahdollisimman nopeasti. Hakemus toimitetaan kuitenkin tiedoksi yleensä todisteellisesti, jos sovittelua koskeva pyyntö esitetään oikeudenkäyntihakemuksessa. Vastaus sovittelupyyntöön pyritään kuitenkin saamaan nopeasti, kuten sovitteluhakemuksenkin osalta. (Aaltonen 2015, 82.)

5.2 Valmisteluvaihe

Valmisteluvaiheessa valmistaudutaan varsinaiseen sovitteluun. Ensimmäisessä valmistautumisvaiheessa arvioidaan asian soveltuvuus sovitteluun sekä kuullaan toista osapuolta hakemuksesta. Kun sovittelun aloittamisesta on tehty päätös, valmistautuminen jatkuu istunnon ajankohdasta sopimisella sekä tutustumisella oikeudelle toimitettuun aineistoon. (Aaltonen 2015, 159.)

Osalla sovittelijoista on tapana ottaa puhelimitse yhteyttä vanhempiin ennen sovitteluistuntoa. Sen tarkoituksena on saada kontakti vanhempiin, lieventää heidän jännitystensä sekä sitouttaa heitä sovitteluun. Sovittelija voi kertoa, missä käräjäoikeus sijaitsee ja miten sovittelusalin löytää. Lisäksi

hän voi kuvailla lyhyesti, mitä sovittelussa tapahtuu ja tiedustella, onko vanhemmalla kysyttävää. Vanhempien on helpompi valmistautua sovitteluun, kun he saavat perustiedon siitä, mitä siinä tapahtuu. (Aaltonen 2015, 161.)

Vanhemmat käyttävät yleensä prosessiohjeenaan lakimiesavustajansa yhteystietoja, jos heillä on sellainen käytössään. Tällöin sovittelijan tulee ottaa yhteyttä lakimiesavustajaan ja tiedustella häneltä, onko suora yhteydenotto asiakkaaseen mahdollista. Sovittelijan ei tule milloinkaan etsiä oma-aloitteisesti vanhempien yhteystietoja ja ottaa heihin yhteyttä lakimiesavustajan ohitse. (Aaltonen 2015, 161.)

Huoltoriitojen sovittelussa sovittelija ja asiantuntija-avustaja tapaavat yleensä ennen istunnon alkua ja keskustelevat soviteltavasta asiasta. Keskustelu auttaa asettautumaan sovittelun tunnelmaan sekä suuntaamaan ajatukset alkavaan käsittelyyn. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat sopia, millä tavalla asiassa lähdetään liikkeelle ja mitä asioita painotetaan alkupuheenvuorossa. Lisäksi he voivat sopia, mihin seikkoihin on muistettava kiinnittää erityistä huomiota. Etukäteen päätetty toimintasuunnitelma edistää yhteistyötä sovittelutilanteessa. Ei tule kuitenkaan unohtaa sitä, että suunnitelma muuttuu sovittelun aikana. (Aaltonen 2015, 162.)

5.3 Aloitusvaihe

Aloitusvaiheessa alkaa varsinainen sovittelu, joka sisältää kaiken aina osapuolten kohtaamisesta aloituspuheenvuorojen pitämiseen. Sovitteluistuntoon ei kannata koskaan rynnätä suoraan, vaan sitä ennen on tärkeää valmistautua henkisesti ja siirtää ajatukset tulevaan sovitteluun. Vanhempien ja työparin ensimmäinen kohtaaminen on tärkeä sovittelun ilmapiirin kannalta. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja menevät yhdessä odotustilaan vanhempia vastaan, esittelevät itsensä ja ohjaavat heidät saliin. (Aaltonen 2015, 162-163.) Lieventääkseen vanhempien pelkoja ja jännitystä, tulisi työparin jo ennen varsinaisen sovittelun aloittamista yrittää saada keskusteluyhteys vanhempiin. Lisäksi heidän olisi hyvä luoda turvallista tunnelmaa kevyellä yleisluontoisella juttelulla. (Oikeusministeriö 2013, 82.)

Sovittelu alkaa yleensä sovittelijan puheenvuorolla, minkä jälkeen asiantuntija-avustaja täydentää sitä omalla puheenvuorollaan. Työpari voi halutessaan pitää aloituspuheenvuoron myös yhdessä

toinen toistaan täydentäen. Aloituspuheenvuoro luo sovitteluun hyvän ilmapiirin, synnyttää luottamusta työpariin sekä antaa osapuolille informaatiota sovittelusta. (Aaltonen 2015, 163.)

Alkupuheenvuoron tulisi olla positiivinen ja kannustava, mutta sovittelusta ei kuitenkaan pidä antaa epärealista kuvaa. Vanhempia on hyvä valmistaa siihen, ettei sovittelu ole helppoa tai mukavaa, vaan todennäköisesti se nostaa esiin paljon vaikeita ja kipeitä asioita. Alkupuheenvuorossa on kuitenkin hyvä valaa uskoa siihen, että yleensä asiat saadaan kaikesta huolimatta sovittua. (Oikeusministeriö 2013, 83.)

Alkupuheenvuorossa sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulisi kertoa ainakin sovittelun pääperiaatteista ja omasta ammatillisesta taustastaan sekä tehtävistään ja roolistaan sovittelussa. Lisäksi heidän tulisi kertoa työparin puolueettomuudesta, erilliskeskustelujen mahdollisuudesta, sovittelun luottamuksellisuudesta ja vapaaehtoisuudesta. Sovittelijan ja avustajan olisi hyvä myös korostaa lapsen edun tärkeyttä ja vanhempien vastuuta. (Aaltonen 2015, 164-165.)

Sovittelijan on tärkeä kertoa roolistaan se, ettei hän toimi asiassa tuomarina eikä ratkaise asiaa vanhempien puolesta. Sovittelija ei myöskään suosittele ratkaisuvaihtoehtoja, vaan auttaa vanhempia itseään löytämään ratkaisuja. Asiantuntija-avustaja puolestaan kertoo omassa puheenvuorossaan muun muassa omasta ammatillisesta taustastaan, tehtävistään, roolistaan sekä asiantuntijuuden merkityksestä sovittelussa. Lisäksi työparin kannattaa puhua lakimiesavustajan roolista, vaikka avustaja onkin luultavasti kertonut siitä jo itse asiakkaalleen. (Oikeusministeriö 2013, 83.)

Alkupuheenvuorossa kannattaa kertoa lyhyesti myös sovittelun vaiheet sekä pelisäännöt. Vaiheista kertominen auttaa vanhempia ja heidän lakimiesavustajiansa ymmärtämään, miten asia etenee. (Aaltonen 2015, 165.) Huoltoriitojen sovitteluun sisältyy myös joitain erityispiirteitä, joista on syytä kertoa alkupuheenvuorossa. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan on hyvä korostaa, että heidän ensisijainen velvollisuutensa on huolehtia lapsen edun toteutumisesta, vaikka heidän toimintansa periaatteisiin kuuluvatkin puolueettomuus ja neutraalisuus. (Oikeusministeriö 2013, 83.)

Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan puheenvuorojen jälkeen ääneen pääsevät vanhemmat omien aloituspuheenvuorojensa muodossa. Vanhempia pyydetään vuorotellen kertomaan lyhyesti oma näkemyksensä vanhempien ja lapsen tilanteesta, mistä he haluavat sovittelussa puhua ja mitkä

ongelmat he haluavat saada ratkaistuksi. Huoltoriidan sovittelussa lakimiesavustajat eivät pidä omaa alkupuheenvuoroa, kuten yleensä riita-asioiden sovittelussa. (Aaltonen 2015, 167.)

5.4 Selvitysvaihe

Seuraava vaihe, eli selvitysvaihe, on sovittelun tärkein vaihe. Sen aikana kerätään kaikki se tieto, jota tarvitaan myöhemmin käytävissä sovintoneuvotteluissa. Selvitysvaiheen aikana saadun tiedon avulla rakennetaan perusta sopimukselle. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja ohjaavat yhdessä asian selvittämistä kysymyksien ja erilaisten sovittelutekniikoiden avulla. Selvitysvaiheen tarkoituksena on saada selville, mistä vanhempien erimielisyyksissä on kysymys ja mitkä ovat ratkaistavat ongelmat. Tämän vuoksi sovittelija selvittää faktoja, vanhempien havaintoja, tunteita, käsityksiä ja näkökulmia. (Aaltonen 2015, 168.)

Sovittelun selvitysvaihe on erilainen kuin oikeudenkäynnin valmistelustunnossa tapahtuva asian selvittäminen. Oikeudenkäynnissä tuomarin tehtävänä on käsittelyn kohdentaminen asian juridisen ratkaisemisen kannalta keskeisiin seikkoihin. Tämän vuoksi tuomari karsii oikeudelle esitetystä aineistosta pois oikeudellisesti merkityksettömät seikat. Sen sijaan sovittelun selvitysvaiheessa asiaa laajennetaan avaamalla siihen uusia näkökulmia ja ottamalla keskusteluun mukaan riidan taustoihin ja syihin sekä osapuolten motiiveihin ja tunteisiin liittyviä teemoja. Tämän tarkoituksena on luoda pohjaa kestäväälle sovinnolle, jonka ainekset löytyvätkin usein juridisten kysymysten ja osapuolten esittämien vaatimusten ulkopuolelta. (Aaltonen 2015, 168.)

Selvitysvaiheen aikana selvitetään myös konfliktin syitä, mikä edellyttää yleensä jonkin verran perheen historian ja vanhempien parisuhteen kartoittamista. Tämän avulla on helpompaa ymmärtää vanhempien välistä dynamiikkaa sekä heidän ja lapsen välisiä suhteita. Keskustelu kuitenkin suunnataan mahdollisimman nopeasti kohti tulevaa, eikä menneisyyden tapahtumia jäädä käsittelemään pitkäksi aikaa. (Aaltonen 2015, 168.)

Lisäksi selvitysvaiheessa on tärkeää kartoittaa lapsen tilanne, hänen asemansa perheessä ja hänen suhteensa vanhempiin. Lapsen luonteesta ja temperamentista tarvitaan tietoa, jotta voidaan arvioida, mikä on hänen etunsa mukaista. Vanhemmat puhuvat yleensä mielellään lapsestaan, joten keskustelun suuntaaminen lapseen synnyttää yleensä suvantovaiheen, jonka aikana vanhemmat kertovat lapsestaan toisiaan täydentäen ja hakien toisen hyväksyntää kertomalleen.

Selvitysvaiheessa on hyvä selvittää myös se, mitä vanhemmat ovat aiemmin tehneet ratkaistakseen riidan, sillä se auttaa oikean sovittelustrategian luomisessa. Tietoa siitä, ovatko vanhemmat neuvotelleet aikaisemmin esimerkiksi perheasiainsovittelussa, auttaa työparia löytämään sopivat etenemistavat. (Aaltonen 2015, 169.)

Yksi sovittelun tavoitteista on rakentaa luottamusta vanhempien välille. Selvitysvaiheessa siihen voidaan pyrkiä esimerkiksi kysymällä, mitä vanhemmat arvostavat toistensa vanhemmuudessa ja mikä heidän välillensä toimii tai on toiminut hyvin. Vanhemmilta voidaan myös kysyä, mitä he voisivat konkreettisesti tehdä lisätäkseen luottamusta välillensä. Lisäksi selvitysvaiheen aikana voidaan pyrkiä kasvattamaan vanhempien luottamusta itseensä. Huoltoriidassa vanhemmat arvostelevat usein toistensa vanhemmuutta, joten on tärkeää, että vanhemmat uskovat omaan selviämiseensä vanhempana. Tätä voidaan tukea esimerkiksi tuomalla esiin vanhempien vahvuuksia keskustelun eri vaiheissa. (Aaltonen 2015, 169.)

Huoltoriidoissa on tyypillistä se, että niihin liittyy helposti ulkopuolisia henkilöitä, kuten sukulaisia, uusia kumppaneita tai vanhempien ystäviä. Tällaiset taustajoukot pitävät usein yllä konfliktia, vaikka vanhemmilla itsellään olisikin halu lopettaa riitely. Selvitysvaiheessa on siis tärkeää kartoittaa, onko riitaan sekaantunut muita. Kokonaisuuden ymmärtäminen auttaa löytämään asiaan oikeat ratkaisut. (Aaltonen 2015, 169.)

Riidan ratkaisemiselle on tarkoituksena löytää kestävä pohja, joten sovittelija pyrkii saamaan selville vanhempien todelliset toiveet, tarpeet ja intressit. Usein tämä vaatii pitkäjänteisiä keskusteluja, sillä vanhempien todelliset tarpeet voivat olla epäselviä myös heille itsellensä. Sovittelijan tavoitteena on saada vanhemmat kuuntelemaan toisiaan, ymmärtämään toistensa tarpeita sekä ajattelemaan asioita uudesta näkökulmasta samalla, kun he kertovat omista tavoitteistaan, toiveistaan ja tarpeistaan. Yleensä vanhemmat ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että tavoitteena on lapsen edun toteutuminen. (Aaltonen 2015, 170.)

Selvitysvaihe vie yleensä kaikista eniten aikaa sovittelusta. Sitä tulee kuitenkin malttaa jatkaa riittävän pitkään, sillä kiirehtiminen saa yleensä aikaan sen, että neuvotteluvaiheessa huomataan osan tarpeellisista asioista jääneen selvittämättä. Tällöin joudutaan ottamaan askel taaksepäin. Selvitysvaiheen tavoitteena on, että osapuolille ja työparille tulee selväksi, mihin kysymyksiin sovittelussa haetaan ratkaisua, mitä osapuolet todella haluavat ja mikä heille on tärkeää.

Tarvittaessa selvitysvaiheen aikana voidaan käyttää sekä yhteis- että erillisistuntoja. (Aaltonen 2015, 170.)

5.5 Neuvotteluvaihe

Sovittelun päämääränä on vanhempien välisten erimielisyyksien ratkaiseminen. Kun selvitysvaiheessa on kartoitettu ongelmat ja selvitetty osapuolten intressit, alkaa neuvotteluvaiheessa konkreettinen ratkaisujen hakeminen. Selvitysvaiheessa saadun tiedon varaan rakentuu neuvotteluvaihe. Tässä vaiheessa sovitettavaa asiaa supistetaan ja kertyneestä tiedosta keskusteluun valikoituvat sovinnon saavuttamisen kannalta keskeiset seikat. Neuvotteluvaiheessa vanhempien tarkoituksena on esittää erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja ja neuvotella niistä. Ratkaisuvaihtoehtoja tarkennetaan ja muokataan vanhempien näkemysten pohjalta. (Aaltonen 2015, 171.)

Sellaisista kysymyksistä, joista voidaan olettaa päästävän yksimielisyyteen helpoimmin, on usein järkevintä aloittaa. Sopiminen yksittäisistä kysymyksistä kannustaa ja rohkaisee vanhempia jatkamaan neuvottelua vaikeampien teemojen pariin. Huolto-, tapaamis- ja elatussopimuksesta käytävään neuvotteluun sisältyy lukuisia yksityiskohtia, jotka vievät paljon aikaa. Toisinaan aika loppuu kesken, jolloin joudutaan sopimaan uudesta istuntopäivästä. (Aaltonen 2015, 171.)

Laissa riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa sanotaan, että osapuolten pyynnöstä tai suostumuksella sovittelija voi tehdä ehdotuksen asian sovinnolliseksi ratkaisemiseksi. Sovittelija voi perustaa ehdotuksen siihen, minkä hän osapuolten sovittelussa esiin tuomien seikkojen perusteella harkitsee tarkoituksenmukaiseksi. (RiitSovL 7.2 §.) Tätä sovintoehdotusta ei kuitenkaan pidä sekoittaa siihen, että neuvotteluvaiheessa työpari saattaa tuoda keskusteluun erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja, joita vanhemmat voivat pohtia. Tällaiset esiin tuodut vaihtoehdot eivät ole työparin käsityksiä siitä, millainen ratkaisu asiassa tulisi saavuttaa. Yleensä ne perustuvat käytyyn keskusteluun ja vanhempien itsensä esiin tuomiin ajatuksiin. Sovintoehdotuksen tekeminen voi tulla kyseeseen erityisesti elatusavun osalta, sillä suurin osa elatusavun määrään liittyvistä seikoista on kummankin vanhemman hyväksymiä tosiseikkoja. Vakiintuneen sopimus- ja oikeuskäytännön mukainen elatusavun määrä on arvioitavissa melko tarkasti. (Aaltonen 2015, 171-172.)

5.6 Sovittelun päättäminen ja sopimus

Päätösvaihe tarkoittaa sitä, että sovittelu päättyy joko kokonaissopimukseen, osasopimukseen tai tuloksettomana. Asian käsittely tuomioistuimessa päättyy, jos osapuolet saavuttavat kokonaissopimuksen. Samalla päättyy myös vireillä oleva oikeudenkäynti. Mikäli sovittelu päättyy tuloksettomana ja asia on vireillä oikeudenkäyntinä, käsittelyä jatketaan oikeudenkäynnin puolella. Tässä tapauksessa asian käsittelyä jatketaan siitä, mihin se jäi sovittelun alkaessa. Mikäli sovinto puolestaan koskee vain osaa asiasta, asian käsittelyä jatketaan myös oikeudenkäynnissä, mutta vain riitaiseksi jääneeltä osin. (RiitSovL 9 §.)

Mikäli vanhemmat pääsevät sopimukseen lapsensa asioista sovittelussa, tuomioistuin yleensä vahvistaa sopimuksen asianosaisten pyynnöstä. Sovinto voi koskea koko asiaa tai sen osaa. Tuomioistuin vahvistaa sovinnon kirjallisesti, ja siinä tulee käydä ilmi sovinnon kohteena oleva asia ja sovinnon sisältö. (OK 20:2 §, 20:3.1 §.) Sovinto voidaan vahvistaa siten, että se on heti täytäntöönpanokelpoinen ja näin ollen sitoo molempia osapuolia (Ervasti 2014, 35).

Sovittelussa vahvistettu sovinto rinnastetaan tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon (RiitSovL 10.2 §). Näin ollen sovittelussa vahvistetun sopimuksen otsikoksi tulee "Tuomioistuimen vahvistama sopimus" (Aaltonen 2015, 173). Asian käsittely päättyy sovinnon vahvistamiseen, jos sovinto koskee kaikkia asiassa esitettyjä vaatimuksia. Tilanteessa, jossa sovinto koskee vain jotain asian osaa, jatketaan oikeudenkäyntiä asian muilta osilta. (OK 20:4 §.)

Sovintoon pääseminen yhden päivän aikana ei ole aina helppoa, sillä huoltoriidan taustalla on usein pitkäaikaisia erimielisyyksiä. Tämän vuoksi sovittelussa joudutaan usein tekemään ensin lyhytaikainen kokeilusopimus, jonka avulla vanhemmat voivat kokeilla sopimuksen toimivuutta arjessansa. Kokeilusopimuksen perusteena voi olla esimerkiksi työparille jäänyt epävarmuus vanhempien kyvystä sitoutua sopimukseen tai tarve varmistua lapsen turvallisuudesta. Kokeilusopimus on hyvä keino rakentaa luottamusta vanhempien välille ja edistää lopullisen sovinnon syntymistä. Sovittelu jää yleensä kokeilusopimuksen ajaksi vireille ja asialle sovitaan jatkokäsittelypäivä. Sopimus tehdään yleensä kestämään muutaman kuukauden. (Aaltonen 2015, 248-249.)

Tuomioistuin vahvistaa kokeilusopimuksen, sillä sen vahvistaminen sitouttaa vanhempia noudattamaan sitä. Kokeilusopimuksen osalta on tärkeää sopia ja kirjata siihen sen voimassaolo.

Yleensä kokeilusopimus on määräaikainen, mutta tilannekohtaisesti harkiten voidaan sopia myös sopimuksesta, joka on toistaiseksi voimassa. Tällöin sovittelun mahdollinen lopettaminen ei vaikuta sopimuksen voimassaoloon, vaan se jatkuu, kunnes sitä muutetaan. Mikäli sopimus on määräaikainen ja jompikumpi vanhemmista päättää lopettaa sovittelun, jäävät vanhemmat määräpäivän jälkeen ilman sopimusta. (Aaltonen 2015, 174.)

Sopimus tehdään ja vahvistetaan yleensä suullisesti sovitteluistunnossa, kun vanhemmat pääsevät asiassa sovintoon. Sovittelijan on aina varmistuttava siitä, että vanhemmat ovat ymmärtäneet, mitä on sovittu. (Oikeusministeriö 2013, 89.) Lisäksi sovittelijan tulee varmistua siitä, että vanhemmat ovat valmiita sitoutumaan sopimukseen. Sovittelijan tehtävänä on kirjoittaa tehty sopimus ratkaisuksi asiassa. Yleensä sovittelija kirjoittaa sopimuksen sovittelun päättymisen jälkeen ja lähettää sen vanhemmille. (Aaltonen 2015, 174-175.)

Vanhemmat voivat tehdä lopullisen sopimuksen myös sovittelun ulkopuolella. He voivat jatkaa neuvotteluja keskenään, lakimiesavustajan avustuksella tai lastenvalvojan luona, jos he eivät pääse sopimukseen sovittelupäivän aikana. On mahdollista, että vanhemmat pääsevät sovittelussa sopimukseen esimerkiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, mutta haluavat jatkaa neuvotteluja elatusavusta. Tällöin sovittelijan tulee varmistaa vanhemmilta, haluavatko he lopettaa sovittelun ja peruuttaa oikeudenkäynnissä mahdollisesti vireillä olevan vaatimuksensa vai jättää sovittelun vireille odottamaan neuvottelujen tulosta. Vanhempien kanssa on sovittava määräaika, johon mennessä he ilmoittavat neuvottelujen lopputuloksen, mikäli he haluavat jättää sovittelun vireille. (Aaltonen 2015, 176.)

Tuomioistuinsovittelu päättyy, jos asiassa vahvistetaan sovinto tai osapuolet ilmoittava sopineensa asian muutoin. Sovittelu päättyy myös silloin, jos osapuoli ilmoittaa, ettei halua enää sovittaa asiaa. (RiitSovL 9.1 §.) Yleensä ratkaisu sovittelun lopettamisesta tehdään istunnossa, kun vanhemmat ja heidän avustajansa tulevat tulokseen, ettei jatkaminen ole kannattavaa. Joskus tieto sovittelun lopettamisesta tulee kirjallisesti istuntojen välissä, jolloin syynä on yleensä se, ettei toinen vanhempi ole noudattanut kokeilusopimusta. (Aaltonen 2015, 178.) Myös sovittelija voi tehdä päätöksen koskien sovittelun lopettamista, jos hän katsoo, ettei sen jatkaminen ole enää perusteltua (RiitSovL 9.1 §). Tällainen tilanne voi tulla eteen silloin, jos osapuolet eivät noudata sovittua menettelyä tai osallistu aktiivisesti sovitteluun (Aaltonen 2015, 178).

Sovittelija ja asiantuntija-avustaja yrittävät kuitenkin yleensä jatkaa sovittelua, jos he näkevät edes pienen mahdollisuuden päästä sopimukseen. Joskus tilanne on kuitenkin sellainen, että työpari joutuu ilmoittamaan vanhemmille, ettei heidän mielestään sovittelua kannata jatkaa. Yksi keskeisistä perusteista sovittelun lopettamiselle ovat vanhempien psykososiaaliset ongelmat, jotka rajoittavat heidän kykyänsä neuvotella tai sitoutua sopimukseen. Sen lisäksi yleinen syy sovittelun päättymiselle tuloksettomana on vanhemmilla tai toisella heistä oleva joustamaton asenne, jolloin neuvottelu sopimuksesta on lähes mahdotonta. (Aaltonen 2015, 178-179.) Ennen sovittelun päättämistä sovittelijan on kuultava osapuolia, ettei sovittelun lopettaminen tule heille yllätyksenä (RiitSovL 9.1 §).

Sovittelusta tehdään kirjallinen lopettamispäätös, kun se päättyy tuloksettomana. Tämä päätös lähetetään molemmille osapuolille. Sovittelun lopettamispäätös voidaan sisällyttää vahvistettavaan osasopimukseen, jos vanhemmat sopivat osasta riitakysymyksiä. Vanhempia on hyvä kiittää yrittämisestä, vaikka sovittelu päättyikin tuloksettomana. Aina tulee pyrkiä siihen, etteivät vanhemmat koe epäonnistuneensa, vaikkei sopimusta saavutettu. (Aaltonen 2015, 179-180.)

6 ASiantuntija-AVUSTAJIEN KEHITTÄMISKOHTEET SOVITTELUSTA

Opinnäytetyötä varten haastateltiin yhteensä viittä asiantuntija-avustajaa, jotka tekevät asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua tuomioistuimissa. Haastattelut toteutettiin kesän 2019 aikana kunkin asiantuntija-avustajan omassa työpisteessä. Jokaisen haastattelun alussa varmistettiin, että haastattelun saa nauhoittaa. Haastattelut suoritettiin täysin anonymisti, joten haastateltavien nimiä ei tule esille tässä työssä. Haastattelut aloitettiin pohjustavilla kysymyksillä. Haastateltavilta kysyttiin heidän ammattiansa, kauanko he ovat tehneet sovitteluita sekä kuinka usein sovitteluita peruuntuu.

Haastattelussa käsiteltiin yhteensä neljää eri teemaa. Nämä teemat olivat seuraavat: tiedot sovittelusta, lapsen etu ja asema sovittelussa, sovitteluun osallistuvien yhteistyö sekä asiantuntija-avustajan oma kokemus sovittelusta. Kysymykset olivat ohjaavia, joiden tarkoituksena oli auttaa asiantuntija-avustajia kertomaan tiettyyn teemaan liittyvistä asioista. Haastattelukysymykset lähetettiin asiantuntija-avustajille ennen haastattelua, jotta heillä olisi mahdollisuus tutustua niihin etukäteen.

Haastatteluiden tarkoituksena oli nostaa esille asioita, mitkä toimivat sovittelussa hyvin ja mitä siinä voisi vielä kehittää. Työtä varten haluttiin haastatella nimenomaan asiantuntija-avustajia, sillä yleensä tästä aiheesta on haastateltu tuomareita eli sovittelijoita. Ajatuksena oli, että nyt on asiantuntija-avustajien vuoro päästä ääneen. He tekevät erittäin tärkeää työtä ja heillä on arvokasta kokemusta kyseisestä sovittelusta.

6.1 Pohjustavat kysymykset

Ensiksi asiantuntija-avustajilta kysyttiin heidän ammattiansa. Heistä jokainen on ammatiltaan sosiaalityöntekijä. Lisäksi he kaikki ovat käyneet erilaisia lisäkoulutuksia. Tämän jälkeen kysyttiin, kuinka monta sovittelua he tekevät keskimäärin kuukaudessa ja kuinka usein sovittelu peruuntuu jo ennen varsinaista sovitteluistuntoa. Heistä jokainen kertoi tekevänsä noin kaksi sovittelua kuukaudessa. Sovittelun mennessä jatkopäivälle, voi kuukaudessa olla enemmänkin kuin kaksi sovittelpäivää. Kysymykseen sovittelun peruuntumisesta, saatiin vastaukseksi, että niitä peruuntuu silloin tällöin. Haastatteluissa nousi esille, että peruuntumisia on nykyään enemmän kuin

aiemmin. Sovittelu peruuntuu esimerkiksi sen vuoksi, että vanhemmat pääsevätkin keskenään sovintoon. (Haastattelu 1-5, 10.6.-27.6.2019.)

6.2 Tiedot sovittelusta

Seuraavaksi kysyttiin, millaisia tietoja he saavat perheestä ennen sovitteluun menoa. He sanoivat tiedon määrän vaihtelevan suuresti. Tietojen määrä vaihtelee muutamasta rivistä pitkiin selostuksiin. Kirjeestä käy kuitenkin ilmi, mitä riita koskee ja mitä halutaan sovittaa. Lisäksi kirjeen mukana voi olla kopio esimerkiksi lastenvalvojan luona aiemmin tehdystä sopimuksesta. Pääsääntöisesti ennakkotiedot ovat aika niukat, ja vasta sovittelupäivän aikana tutustutaan vanhempiin ja heidän tilanteeseensa tarkemmin. (Haastattelu 1-5.) Aina mukana ei ole ollenkaan toisen vanhemman vastinetta, jolloin sen saa vasta juuri ennen sovittelun alkua (Haastattelu 5, 27.6.2019).

Haastateltavat olivat sitä mieltä, että ennakkotietoa perheen sen hetkisestä tilanteesta on kuitenkin ihan riittävästi. Perheiden tilanteet voivat muuttua nopeasti, joten kirjeessä olevat tiedot voivat muuttua täysin ennen sovittelupäivää. Tämänkään vuoksi ei ole tarpeellista saada perheestä paljoa tietoa ennalta. Seuraavaksi heiltä kysyttiin, millaiset lisätiedot voisivat kuitenkin helpottaa sovittelua. Esille nousi, että lisätieto väkivallasta, päihteiden käytöstä tai siitä, jos on aiemmin työskennellyt esimerkiksi lastensuojelun kanssa, voisi helpottaa sovittelua. (Haastattelu 1-5.)

Seuraavaksi tiedusteltiin, miten tieto esimerkiksi päihteiden käytöstä vaikuttaa asiantuntija-avustajan toimintaan sovittelussa. Esille nousi vahvasti se, että tällaisessa tilanteessa pyydetään erillisneuvottelu. Erillisneuvottelun aikana voidaan kysyä tarkentavia kysymyksiä asiaan liittyen. Yleensä erillisneuvottelun aikana vanhempi puhuu avoimemmin asiasta kuin toisen vanhemman kuullen. (Haastattelu 1-5.)

Tämän jälkeen kysyttiin, miten asiantuntija-avustaja arvioi sovittelun esteitä. Myös tässä kohti esille nousi erillisneuvotteluiden tärkeys. Hankalia asioita nousee helpommin esille, kun jutellaan vanhempien kanssa erikseen. Mikäli esille nousee huolestuttavia asioita, pohditaan yhdessä työparin kanssa, voidaanko asiaa sovittaa vai onko esille nousseet asiat este sovittelulle. Lisäksi on tärkeää havainnoida vanhempien käyttäytymistä ja heidän välistänsä vuorovaikutusta. Haastateltavilta kysyttiin myös, voisiko esteiden arviointia jotenkin helpottaa. Esille nousi se, että

voisi mahdollisesti saada enemmän ja tarkempaa tietoa esimerkiksi väkivallasta ja päihteiden käytöstä ennen sovittelua. (Haastattelu 1-5.) Esteiden arviointia voisi helpottaa laajemmat ennakkotiedot, jolloin jo ennalta voitaisiin karsia paremmin ne asiat, jotka eivät sovellu sovitteluun. Mikäli näissä ennakkotiedoissa tulisi esille vakavampia asioita, voisi asiantuntija-avustaja ja sovittelija keskustella asiasta enemmänkin ennen sovittelua. Lisäksi he voisivat soittaa asianosaisille ja selvittää asiaa tarkemmin, jolloin saataisiin selville, onko sovittelu heille varmasti oikea paikka. (Haastattelu 4, 20.6.2019.)

Tämän jälkeen keskusteltiin vanhempien motiiveista ja sitoutumisesta sovitteluun. Haastatteluissa haluttiin saada tietää, kuinka usein asiantuntija-avustajat kohtaavat tällaisia vanhempia, joiden motiivit ovat vääränlaiset sovitteluun. Lisäksi haluttiin saada tietää, miten tällaisia vanhempia voisi sitouttaa paremmin sovitteluun. Vastaukseksi saatiin, että vain harvoin vastaan tulee tällaisia vanhempia. Yleensä vanhemmat tulevat odottavin mielin sovitteluun. (Haastattelu 1-5.)

Vanhempia voi sitouttaa sovitteluun muun muassa motivoimalla lapsen edulla, auttamalla vanhempien välistä vuorovaikutusta sekä ymmärtämällä se, ettei sovittelu ole helppoa ja mukavaa. On tärkeä saada vanhemmat ymmärtämään lapsen näkökulma ja sovinnon etu. Sovittelun alussa myös sovittelija pitää aloituspuheenvuoron, jossa hän motivoi ja kiittää vanhempia tulemisesta. Lisäksi erillisneuvottelut ovat yksi tapa motivoida vanhempia, ja ne auttavat myös luottamuksen rakentamisessa. (Haastattelu 1-5.) Vanhempia voisi motivoida myös se, jos itse sovittelun jälkeen olisi vielä jatkotyöskentelyä. Sovittelun jälkeen asian käsittely voisi jatkua esimerkiksi niin, että vanhemmat kävisivät keskustelemassa tietyn ajan kuluttua siitä, miten heillä on mennyt sovittelun jälkeen. (Haastattelu 3, 14.6.2019.)

6.3 Lapsen asema ja etu sovittelussa

Toinen teema, jota käsiteltiin, oli lapsen asema ja etu sovittelussa. Tämän osio aloitettiin kysymällä, millaisin keinoin asiantuntija-avustaja tuo lapsen etua esille sovittelun aikana. Vastaukseksi saatiin, että on tärkeää kysellä lapsesta, pitää lapsi koko ajan mukana keskustelussa ja kääntää katsetta lapseen. Vanhemmilta voi esimerkiksi kysyä, mitä lapsi sanoisi tähän, miten lapsi reagoisi tähän ja miten tämä vaikuttaisi lapseen. Esille voi tuoda myös tutkimustietoa, mikä on lapselle hyväksi ja mikä ei. (Haastattelu 1-5.) Asiakkaista, eli vanhemmista, voidaan käyttää nimitystä "äiti" ja "isä", jolloin saadaan korostettua vanhemmuutta vielä enemmän (Haastattelu 3).

Seuraavaksi keskusteltiin siitä, miten lapsen oma mielipide huomioidaan sovittelussa ja miten sovittelua voisi kehittää niin, että lapsen ääni tulisi paremmin kuuluville. Haastatteluissa nousi esille, että on tärkeää kysellä vanhemmilta lapsen mielipidettä ja miettiä asioita lapsen näkökulmasta. Ajatus sovittelussa on se, että vanhemmat tuntevat lapsensa ja tuovat hänen mielipiteensä esille. (Haastattelu 1-5.) Mikäli vanhemmat ovat mukana avoimin kortein, kertovat he lapsestaan kaiken oleellisen (Haastattelu 1, 10.6.2019). Lapsen ääni voisi tulla paremmin kuuluville, jos häntä kuultaisiin suoraan. Haastateltavat olivat kuitenkin sitä mieltä, ettei se välttämättä ole hyvä ajatus. Mikäli lasta kuultaisiin suoraan, voi hän kuormittua liikaa ja kokea, että hän on vastuussa vanhempien päätöksestä. Voi kuitenkin olla, että tulevaisuudessa lasta tullaan kuulemaan. Mikäli tähän ryhdytään, toivovat asiantuntija-avustajat koulutusta asiaan liittyen. (Haastattelu 1-5.)

Seuraavaksi puhuttiin siitä, miten lapselle haitallisia asioita, kuten väkivaltaa, pyritään saamaan selville sovittelussa. Lisäksi kysyttiin, miten näiden asioiden selvittämistä voitaisiin kehittää. Esille nousi vahvasti erillisneuvotteluiden tärkeys, sillä niissä voidaan kysyä asiasta suoraan ja selvittää molempien vanhempien näkökulmaa. Erillisneuvottelut ovat luottamuksellisia, joten vanhempi kertoo asiasta helpommin siellä kuin toisen vanhemman kuullen. (Haastattelu 1-5.)

Lapselle haitallisia asioita voisi saada paremmin esille, jos sovittelua varten saisi lausuntoja eri viranomaisilta, kuten poliisilta ja lastensuojelusta. Kaikki asiat eivät kuitenkaan näy edes lausunnoissa, kuten henkinen väkivalta. (Haastattelu 1-5.) Sovittelussa ei aina pidetä erillisneuvotteluita, mutta ne tiedettäisiin pitää varmasti, jos lausuntoja saataisiin etukäteen (Haastattelu 2, 10.6.2019). Mikäli jotain huolta lapsesta on, voidaan tehdä väliaikainen sopimus ja seurata sitä jatkosovittelupäivänä. Jatkopäivänä nähdään, miten vanhemmat ovat toimineet väliaikaisen sopimuksen saatuaan. (Haastattelu 5.)

6.4 Sovitteluun osallistuvien yhteistyö

Kolmas teema oli sovitteluun osallistuvien yhteistyö ja ensiksi kysyttiin, miten vanhempien ja työntekijöiden yhteistyö toimii. Haastateltavat kertoivat, että yhteistyö toimii yleensä hyvin. Alussa vanhemmat saattavat olla jännittyneitä, mutta sovittelun edetessä he yleensä rentoutuvat. Lapsista puhuminen auttaa yleensä vanhempia rentoutumaan. Vaikka yhteistyö sujuu yleensä erittäin hyvin, välillä on tilanteita, ettei sovittelu vain toimi, vaikka tekee kaikkensa. (Haastattelu 1-5.)

Lisäksi selvitettiin, millaista yhteistyötä asiantuntija-avustaja tekee muiden sovitteluun osallistuvien työntekijöiden kanssa ja miten tämä toimii. Haastateltavilta kysyttiin myös, miten tätä yhteistyötä voitaisiin kehittää. Asiantuntija-avustajat olivat sitä mieltä, että yhteistyö sujuu hyvin ja sitä on ollut riittävästi. Asiantuntija-avustaja tapaa sovittelijan ennen sovittelun alkua, jolloin he käyvät asian yhdessä lyhyesti läpi. Lisäksi he keskustelevat asiasta tauoilla ja suunnittelevat jatkoa. Yhteistyötä voisi kehittää siten, että olisi enemmän yhteisiä koulutuksia ja keskustelutilaisuuksia, jolloin oppisi tuntemaan toisen paremmin. Mitä paremmin toisen tuntee, sitä sujuvammin ja paremmin yhteistyö yleensä onnistuu. (Haastattelu 1-5.)

Lakimiesavustajien kanssa asiantuntija-avustajat eivät tee suoranaisesti yhteistyötä ennen sovittelua tai sen aikana. Heiltä kuitenkin odotetaan sovittelussa paljon, erityisesti sitä, että he olisivat oikeasti sovittelun kannalla. Heitä on kuitenkin hyvin erilaisia. Osa heistä on todella lapsilähtöisiä ja sovittelevia, kun taas osalla on asenne, että "ollaan oikeudessa". Heidän käytöksensä voi vaikuttaa lopputulokseen negatiivisesti. (Haastattelu 1-5.) Välillä vastaan on tullut tilanteita, joissa tuntuu, että lakimiesavustaja ja hänen päämiehensä ovat jo valmiudessa oikeudenkäyntiin. Tällöin tulee olo, ettei olla aidosti sovittelemassa. Lakimiesavustajilla on suuri rooli vanhempien sitouttamisessa sovitteluun, joten heidän tulisi ehdottomasti olla sovittelun kannalla. (Haastattelu 4.)

6.5 Asiantuntija-avustajan oma kokemus sovittelusta

Viimeisen teeman tarkoituksena oli keskustella asiantuntija-avustajan omasta kokemuksesta sovitteluun liittyen. Haastatteluissa haluttiin saada tietää, mikä asiantuntija-avustajien mielestään sovittelussa toimii tällä hetkellä hyvin. Vastaukseksi saatiin, että erityisesti yhteistyö sovittelijan kanssa toimii hyvin. Sovittelijat ovat todella ammattitaitoisia ja koulutusmyönteisiä. (Haastattelu 1-5.) Sovittelijoissa on eroja, mutta kaikkien kanssa on hyvä sovitella. Työssä pitää sopeutua siihen, että kaikki sovittelijat ovat erilaisia luonteeltaan ja työtavoiltaan. (Haastattelu 1.) Lisäksi esille nousi se, että toimistotyö on hyvää ja järjestelmällistä (Haastattelu 1-5).

Seuraavaksi tiedusteltiin, miltä sovitteluihin osallistuminen heidän mielestään tuntuu. Haastateltavat kertoivat, että sovittelupäivät ovat aina erilaisia. Välillä on raskaampaa ja välillä helpompaa. Sovittelupäivä on kuitenkin yleensä aina pitkä ja sen jälkeen voi väsyttää. On kuitenkin

antoisaa, kun saadaan sovinto aikaan. Saavutettu sovinto saa aikaan hyvän mielen. (Haastattelu 1-5.) Sovittelussa oma rooli on aktiivinen, ja se tulee sopeuttaa siihen, ettei yritä johdatella asiaa mihinkään suuntaan (Haastattelu 3).

Lisäksi kysyttiin, mitkä asiat he kokevat sovittelussa haastaviksi ja miten niitä voisi kehittää. Esille nousi vanhempien huono käytös sekä lakimiesavustajien puuttuminen. Haastavaksi koetaan, jos vanhempi esimerkiksi käyttäytyy epäasiallisesti toista vanhempaa kohtaan, on joustamaton tai riitaisa. Sovittelu on haastavaa silloin, kun vanhemmalla on asenne, ettei aio antaa missään periksi. (Haastattelu 1-5.) Tähän asenteeseen voisi auttaa se, että avattaisiin vielä enemmän sitä, mikä sovittelu on ja miksi sinne on tultu. Sovittelun lähtökohtana on sovittelu, eikä se ole oikeudenkäynti. Sovittelussa ollaan nimenomaan lapsia varten. (Haastattelu 1.)

Lisäksi se tuo lisää haastetta, jos vanhempi ei kykene miettimään asioita lapsen kannalta eikä kykene arvioimaan lapsen etua. Haastavaa on myös oman turhautumisen sietäminen, kun huomaa vanhempien olevan esimerkiksi niin katkeria, että se estää heitä näkemästä lapsen edun. Tällöin tilanne ei välttämättä etene mihinkään, vaikka kuinka kyselee asioista ja yrittää avata tilannetta. (Haastattelu 5.)

Asiantuntija-avustajat kokevat, että lakimiesavustajan mukana olo on tärkeää. Mikäli vanhemmalla ei ole lakimiesavustajaa, on sovittelu haastavampaa. Jotkut vanhemmat pärjäävät hyvin ilman lakimiesavustajaa, mutta toiset puolestaan tarvitsisivat sellaisen. Mikäli vanhemmalla ei ole lakimiesavustajaa, voi sovittelijalle ja asiantuntija-avustajalle nousta huoli, että ymmärtääkö vanhempi varmasti kaiken, sillä sovitteluun liittyy paljon juridisia seikkoja. Lisäksi lakimiesavustajilla on suuri rooli vanhempien sitouttamisessa sovitteluun. Taitava lakimiesavustaja pystyy myös rauhoittamaan vanhemman, jos hän joutuu tunteidensa valtaan. (Haastattelu 1-5.)

Näihin asioihin, kuten vanhemman huonoon käytökseen tai joustamattomaan asenteeseen, on hankala vaikuttaa. Sovittelun alussa voisi kuitenkin nostaa esille vielä enemmän sitä, miksi vanhemmat ovat täällä. Kerrotaan, että lähtökohtana on sovittelu, ei oikeudenkäynti. Kerrotaan myös tarkemmin, mihin vanhemmat ovat tulleet, sillä kaikille vanhemmille se ei ole täysin selvää. (Haastattelu 1-5.)

Lopuksi kysyttiin vielä, tuleeko asiantuntija-avustajilla mieleen joitakin muita asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota ja kehittää. Esille nousi taustat ja asian soveltuvuus sovitteluun. Taukoihin voisi

kiinnittää enemmän huomiota. Taukoja pidetään erittäin tärkeitä, sillä niiden aikana sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat vaihtaa ajatuksia esille nousseista asioista. Samalla lakimiesavustajat voivat keskustella vanhempien kanssa sovittelun etenemisestä. Sovittelupäivän aikana tulisikin huolehtia, että taukoja on riittävästi. Välillä tauolle lähtöä pitkitetään, kun ajatellaan, että asia saadaan nopeasti käsiteltyä. Taukoja voisi kehittää esimerkiksi niin, että pidettäisiin kiinni siitä, että tiettyyn aikaan lähdetään viimeistään lounaalle. (Haastattelu 1-5.)

Ennen sovittelua voisi myös kiinnittää enemmän huomiota siihen, että onhan asia varmasti soveltuva sovitteluun. Tämä auttaisi sitä, ettei sovittelupäivän aikana tarvitsisi miettiä ja olla epävarma siitä, soveltuuko asia varmasti soviteltavaksi. Tähän voisi auttaa aiemmin mainitsemaamme viranomaisilta saadut lausunnot ennen sovittelupäivää, joista selviäisi paremmin mahdollisia sovittelun esteitä. (Haastattelu 1-5.)

Lakiin lapsen hullosta ja tapaamisoikeudesta on tulossa tänä vuonna muutos, joten viimeisenä haluttiin kysyä, miten tämä tulee asiantuntija-avustajien mielestä vaikuttamaan sovitteluun. Vastaukseksi saatiin, että tähän on vielä vaikea vastata. Voi olla, että erityisesti vanhempia lapsia alettaisiin kuulemaan. Kuitenkin vasta aika näyttää, miten uudistus lopulta vaikuttaa. (Haastattelu 1-5.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tarkoituksena oli ottaa selvää mitä asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa on. Työssä haluttiin selvittää mitkä ovat sovittelun edellytykset, mitä siellä sovittellaan, onko sovittelulle esteitä, miten sovittelu etenee ja mitkä ovat työntekijöiden tehtävät. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää haastattelun muodossa mitä mieltä asiantuntija-avustajat ovat sovittelusta, mitkä asiat heidän mielestään siinä toimivat ja mitä asioita voisi vielä kehittää. Tavoitteena oli saada vastaus asetettuihin tutkimuskysymyksiin:

1. Mikä on asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa?
2. Mitkä asiat asiantuntija-avustajien mielestä sovittelussa toimivat?
3. Mitä kehitettävää asiantuntija-avustajien mielestä sovittelussa on?

Tammikuussa 2011 aloitettiin muutaman vuoden kokeilu asiantuntija-avustajan käyttämisestä osana lapsiriitojen ratkaisemista. Sovittelukokeilun tarkoituksena oli lisätä sovintoja lapsen huolto- ja elatusta koskeissa asioissa, lievittää vanhempien välistä konfliktia sekä ehkäistä riitojen pitkittymistä. Kokeilusta saadut kokemukset osoittivat, että tuomareiden ja asiantuntija-avustajien moniammatillinen yhteistyö tehostaa huoltoriitojen sovittelua sekä parantaa sen laatua. Sovittelu oli myös oikeudenkäyntiä nopeampaa, jonka vuoksi huoltoriitaan voitiin puuttua nopeammin. Lisäksi sovintojen lisääntyminen vähensi sosiaalitoimelle tehtäviä selvityspyyntöjä ja siten helpotti sosiaalitoimen työtilannetta. Kokemusten ollessa myönteisiä, asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu vahvistettiin kaikkiin tuomioistuimiin toukokuussa 2014.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on tarkoitettu sovittelupaikaksi silloin, kun vanhemmille muissa eropalveluissa tarjottu apu on ollut riittämätöntä. Sovittelussa voidaan käsitellä lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevia vanhempien erimielisyyksiä. Lisäksi siellä voidaan ratkaista myös sellaisia lapsen arkeen liittyviä kysymyksiä, joita ei voida käsitellä oikeudenkäynnissä. Sovittelun tavoitteena on lapsen edun mukainen, kestävä sopimus. Onnistunut sovittelu parantaa vanhempien vuorovaikutusta, edistää yhteistyön toteutumista ja näin ollen tukee eroperhettä uuden elämänvaiheen luomisessa.

Sovittelussa sovittelijana toimii perheasioihin perehtynyt tuomari, jota avustaa vanhemmuuden ja lapsen kehityksen asiantuntija. He yhdessä antavat vanhemmille tukea juridisten sekä psyykkisten

eroon liittyvien konfliktien ratkaisemiseksi. Asiantuntijan avulla pyritään varmistamaan, että sovittelussa käsitellään lapsen edun kannalta keskeiset seikat. Lisäksi tällä huolehditaan, että sovinto on lapsen edun mukainen.

Sovittelussa voidaan huomioida koko perheen elämäntilanne ja näin saavuttaa ratkaisu, joka miellyttää molempia vanhempia. Sovittelussa voidaan neuvotella myös muista vanhempien eroon liittyvistä kysymyksistä, toisin kuin oikeudenkäynnissä. Sovittelussa vanhemmat määrittelevät itse soviteltavat teemat sekä kysymykset. Vanhemmilla on usein tarve sopia myös monista muista erimielisyyttä aiheuttavista asioista, eikä vain juridisista kysymyksistä. Erimielisyyksiä voi aiheuttaa esimerkiksi lapsen luonapitoon liittyvät käytännön järjestelyt, kuten lapsen vaatetus, kuljettaminen ja päivittäiset rutiinit. Sovittelu etenee pääasiassa yhdessä käytävin keskusteluin, sillä sen tarkoitus on olla vapaamuotoista ja hyvin keskustelevaa.

Teorian vastapainoksi hankittiin käytännön kokemusta haastattelemalla yhteensä viittä asiantuntija-avustajaa. Haastatteluiden pohjalta voidaan todeta, että erityisesti yhteistyö sovittelijoiden kanssa toimii hyvin. Sovittelijat ovat erittäin ammattitaitoisia ja koulutusmyönteisiä. Lisäksi erityisaininnan sai toimistyö, joka on erittäin hyvää ja järjestelmällistä.

Asiantuntija-avustajat saavat ennakkotiedot perheestä ennen sovitteluun menoa. Näihin tietoihin sisältyy hakemus ja mahdollisesti toisen osapuolen vastine. Pääasiassa tiedot ovat niukat, mutta haastateltavien mielestä silti riittävät. Perheen tilanne voi muuttua nopeasti, joten on hyvä, että perheeseen tutustutaan paremmin vasta sovittelussa. Sovittelun aikana on mahdollista pyytää myös erillisneuvottelu, joka on luottamuksellinen. Haastateltavat kertoivat, että erillisneuvottelussa vanhemmat puhuvat avoimesti myös vaikeista asioista. Erillisneuvottelu on erittäin tärkeä erityisesti silloin, jos tiedossa on esimerkiksi vanhemman päihteidenkäyttöä. Erillisneuvottelun aikana voidaan kysyä tarkentavia kysymyksiä asiaan liittyen. Lisäksi erillisneuvottelut ovat hyvä keino saada mahdollisia sovittelun esteitä esille.

Haastatteluissa nousi esille, että lisätiedot esimerkiksi mahdollisesta väkivallasta tai päihteiden käytöstä ennen sovitteluun menoa voisi helpottaa työskentelyä. Mikäli näistä saisi enemmän ja tarkempaa tietoa ennen sovittelua, voitaisiin karsia paremmin jo ennalta sellaiset asiat, jotka eivät sovellu sovitteluun. Lisäksi näiden tietojen ansiosta osattaisiin pitää varmasti erillisneuvottelut. Myös erilaisista viranomaisten, kuten poliisin tai lastensuojelun, lausunnoista voisi olla hyötyä, jotta lapselle haitallisia asioita saisi vielä paremmin esille.

Sovittelussa asioita mietitään lapsen kannalta ja lapsi pidetään keskustelussa mukana koko sovittelun ajan. Sovittelussa ajatus on se, että vanhemmat tuntevat lapsensa ja tuovat hänen mielipiteensä esille. Lasta voidaan nostaa keskustelussa esille esimerkiksi kysymällä vanhemmilta mitä lapsi sanoisi ja miten lapsi reagoisi tiettyyn asiaan. On tärkeää miettiä, miten asiat vaikuttaisivat lapseen ja miltä ratkaisut tuntuisivat lapsesta. Haastatteluissa nousi esille, että lapsen mielipide voisi tulla vielä paremmin esille, jos lasta kuultaisiin suoraan. Tähän haastateltavat kuitenkin sanoivat, ettei tämä välttämättä ole hyvä ajatus. Lapsi voisi kuormittua haastattelusta ja hänestä voisi tuntua siltä, että on vastuussa vanhempien päätöksestä.

Haastatteluissa keskusteltiin myös vanhempien sitoutumisesta sovitteluun. Vanhempia voi sitouttaa sovitteluun muun muassa motivoimalla lapsen edulla ja auttamalla vanhempien välistä vuorovaikutusta. Lisäksi erillisneuvottelut ovat yksi tapa motivoida vanhempia, ja ne auttavat myös luottamuksen rakentamisessa. Vanhempia voisi motivoida myös se, jos sovittelun jälkeen olisi vielä jatkotyöskentelyä. Sovittelun jälkeen asian käsittely voisi jatkua esimerkiksi niin, että vanhemmat kävisivät tietyn ajan kuluttua keskustelemassa siitä, miten heillä on mennyt sovittelun jälkeen.

Syvä konflikti ja huoltoriidat voivat aiheuttaa sen, että vanhemmat tulevat sovitteluun esimerkiksi syyttelemään toisiaan. Haastateltavien kanssa keskusteltiin sovitteluun osallistuvien vanhempien motiiveista. He kertoivat, että vain harvoin vastaan tulee vanhempia, joilla on vääränlaiset motiivit sovitteluun. Vääränlaisiin asenteisiin voisi auttaa se, että avattaisiin vielä enemmän sitä, mikä sovittelu on ja miksi sinne on tultu. Sovittelun lähtökohtana on sovittelu, eikä se ole oikeudenkäynti. Sovittelussa ollaan nimenomaan lapsia varten.

Lisäksi haastatteluissa nousi esille taukojen tärkeys. Taukojen aikana vanhemmat saavat hengähtää ja voivat keskustella sovittelun etenemisestä lakimiesavustajiensa kanssa. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja puolestaan voivat vaihtaa ajatuksia esille nousseista asioista ja suunnitella jatkoa. Taukoihin voisikin kiinnittää vielä enemmän huomiota ja huolehtia siitä, että taukoja on varmasti tarpeeksi sovittelupäivän aikana. Välillä tauolle lähtöä saatetaan pitkittää, kun ajatellaan, että asia saadaan nopeasti käsiteltyä. Yksi hyvä keino tähän voisi olla se, että jo sovittelupäivän alussa sovittaisiin jokin tietty kellonaika, jolloin viimeistään lähdetäisiin lounaalle, ja tästä pidettäisiin kiinni.

Haastatteluissa puhuttiin myös koulutuksien tärkeydestä. Sovittelijoilla ja asiantuntija-avustajilla on yhteisiä koulutuksia, mutta niitä voisi mahdollisesti olla enemmänkin. Koulutuksista ei ole koskaan haittaa, sillä ne kehittävät ja edistävät yhteistyötä sovittelussa. Yhteisten koulutusten lisäksi voisi olla enemmän niin sanottuja keskustelutilaisuuksia, joissa voisi keskustella asioista rennommalla otteella ja tutustua toisiinsa. Mitä paremmin toisen tuntee, sitä sujuvammin ja paremmin yhteistyö yleensä onnistuu.

8 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli kertoa kattavasti asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta tuomioistuimissa sekä haastatella asiantuntija-avustajia aiheesta. Työn tarkoituksena oli saada tietää mitä mieltä asiantuntija-avustajat ovat kyseisestä sovittelusta. Opinnäytetyössä haluttiin saada tietää mitkä asiat asiantuntija-avustajien mielestä toimii sovittelussa hyvin ja mitä voisi vielä kehittää. Yleensä tästä aiheesta on haastateltu sovittelijoita, joten nyt oli aika saada asiantuntija-avustajien ääni kuuluville.

Työstä hyötyvät kaikki ne, jotka haluavat tietoa asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen tuomioistuinsovittelusta. Erityisesti työstä hyötyvät ne, jotka työskentelevät lapsiasioiden tai sovitteluiden parissa. Tästä opinnäytetyöstä voivat hyötyä myös vanhemmat, jotka ovat menossa sovitteluun. Vanhemmat voisivat saada etukäteen tarkempaa tietoa sovittelusta ja sen etenemisestä. Lisäksi työstä voi saada ideoita sovittelun kehittämiseen.

Työn edetessä suunnitelma koskien työn rajausta, muuttui jonkin verran. Aluksi tarkoitus oli haastatella sekä asiantuntija-avustajia että perheitä. Tulimme kuitenkin siihen tulokseen, että työstä tulisi tällöin liian laaja. Lisäksi pohdimme sitä, että perheitä voi olla haastavaa saada osallistumaan, sillä kyseessä on hyvin henkilökohtainen ja herkkä aihe. Pohdimme myös sitä, että riittääkö meillä aika paneutua sekä asiantuntija-avustajien että perheiden haastattelemiseen. Lopulta päädyimme siihen, että keskitymme vain asiantuntija-avustajien näkökulmaan. Tällä rajaamisella mahdollistimme sen, ettei työstä tullut liian pitkä ja laaja. Lisäksi pystyimme oikeasti paneutumaan asiaan ja saamaan haastatteluista mahdollisimman paljon irti.

Suunniteltu aikataulu työn toteuttamiselle venyi meistä riippumattomista syistä. Saimme kuitenkin lopulta sovittua haastattelun yhteensä viiden asiantuntija-avustajan kanssa, josta olemme erittäin kiitollisia. Teorian kirjoittaminen ja tehtävien jakaminen puolestaan onnistui todella hyvin. Teorian saimme kirjoitettua nopeammin kuin edes kuvittelimme. Aiheesta löytyi hyviä ja luotettavia lähteitä, joten saimme helposti kirjoitettua laajan teoriapohjan. Yhteistyömme sujui kaikin puolin erinomaisesti. Olemme tyytyväisiä saavutettuun lopputulokseen.

Mielestämme saavutimme työlle asetetut tavoitteet, sillä saimme vastattua asetettuihin tutkimuskysymyksiin laajasti ja monipuolisesti. Opimme paljon prosessista, jonka vanhemmat ja

lapset käyvät läpi eron koittaessa. Lisäksi opimme tulkitsemaan lakia paremmin, hakemaan tietoa erilaisista lähteistä, arvioimaan lähteiden luotettavuutta sekä kirjoittamaan asiantuntevaa tekstiä. Saimme kokemusta myös haastattelukysymysten luomisesta, itse haastatteluista ja niiden purkamisesta. Nämä asiat hyödyttävät meitä myös työelämässä.

Haastatteluissa nousi esille lakimiesavustajien tärkeys, joten mietimme, että jatkotutkimusaiheena voisi olla heidän kokemuksensa ja mielipiteensä selvittäminen kyseisestä sovittelusta. Toinen hyvä tutkimusaihe voisi olla lapsen kuuleminen, jos se otetaan käyttöön asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa. Tänä vuonna on myös tulossa muutos lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lähitulevaisuudessa hyvä tutkimusaihe voisikin olla, että miten kyseinen lakiuudistus vaikuttaa sovitteluun.

LÄHTEET

Aaltonen, A-K. 2015. Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki:Kamari Oy.

Aaltonen, A-K. & Auvinen, M. 2010. Lapsi vanhempien riidan puristuksessa. Lakimies 7-8/2010, 1149-1165.

Auvinen, M. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa: Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki:Suomalainen lakimiesyhdistys.

Avoliittolaki 234/1929.

Eduskunta. 2014. Lapsen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu otetaan käyttöön koko maassa. Viitattu 30.1.2019, <https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/Lapsen%20huoltoriitojen%20tuomioistuinsovittelu%20otetaan%20kayttoon%20koko%20maassa.aspx>.

Ervasti, K. 2014. Tuomioistuinsovittelu. Käytännön opas. Helsinki:Edita.

Ervasti, K. 2013. Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Helsinki:Talentum Media Oy.

Haastattelu 1. 10.6.2019. Tekijän hallussa.

Haastattelu 2. 10.6.2019. Tekijän hallussa.

Haastattelu 3. 14.6.2019. Tekijän hallussa.

Haastattelu 4. 20.6.2019. Tekijän hallussa.

Haastattelu 5. 27.6.2019. Tekijän hallussa.

Hallituksen esitys 88/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hallituksen esitys 186/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.

Hallituksen esitys 114/2004 vp. Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Mattila-Aalto, M., Bergman-Pyykkönen, M., Haavisto, V. & Karvinen-Niinikoski, S. 2012. Konfliktiteoreettinen näkökulma eroihin ja palvelujen kehittämiseen. Helsinki:Ensi- ja turvakotien liitto.

Oikeudenkäymiskaari 4/1734.

Oikeus.fi. 2014. Riidan sovittelu tuomioistuimissa. Viitattu 21.2.2019, <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/riidansovittelutuomioistuimessa.html>.

Oikeusministeriö 2016a. Sovittelu vaihtoehtona pitkälle oikeudenkäynnille. Viitattu 2.2.2019, <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/asiantuntija-avusteinenhuoltoriitojensovittelu.html>.

Oikeusministeriö 2016b. Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita - Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti. Selvityksiä ja ohjeita 12/2016. Helsinki:Oikeusministeriö.

Oikeusministeriö 2013. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011 - 31.12.2013. Mietintöjä ja lausuntoja 25/2013. Helsinki:Oikeusministeriö.

Oikeusministeriö 2010a. Työryhmän asettaminen asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun laajentamisen suunnittelua varten. Päätös 1/31/2010. Helsinki:Oikeusministeriö.

Oikeusministeriö 2010b. Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. Mietintöjä ja lausuntoja 61/2010. Helsinki:Oikeusministeriö.

Penttilä, U. & Ylimarttila, L. 1999. Eron vaiheet: Opas eroaville ja eroavien auttajille. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Suomen Asianajajaliitto 2019. Asianajotoimintaa koskevia säädöksiä ja ohjeita. Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet 2013. Helsinki:Suomen Asianajajaliitto.

Terveysten ja hyvinvoinninlaitos. 2018. Tilastoraportti 8/18. Viitattu 9.3.2019, http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136402/Tr18_18.pdf?sequence=6&isAllowed=y.

Valkama & Lasola 2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 234. Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa.

Valtioneuvoston asetus väestötietojärjestelmästä 128/2010.

AIHETTA POHJUSTAVAT KYSYMYKSET

Mikä olet ammatiltasi?

Montako sovittelua teet keskimäärin kuukaudessa?

Kuinka yleistä on, että sovittelu peruuntuu jo ennen varsinaista sovitteluistuntoa?

TEEMA 1: TIEDOT SOVITTELUSTA

Millaisia tietoja saatte perheestä ennen sovitteluun menoa?

Saako tietoja mielestänne tarpeeksi? Millaiset lisätiedot voisivat helpottaa sovittelua?

Miten tiedot vaikuttavat asiantuntija-avustajan toimintaan sovittelussa? (Esimerkiksi tieto päihteiden käytöstä.)

Miten asiantuntija-avustaja arvioi sovittelun esteitä? Mitkä asiat helpottaisivat esteiden arviointia?

Voisiko esteiden arviointia jotenkin kehittää?

Joskus vanhemmat eivät tule sovitteluun oikeilla motiiveilla, eivätkä välttämättä ole valmiita sitoutumaan sovintoon. Kuinka usein kohtaatte tällaisia vanhempia ja miten heidän kanssaan toimitaan? Miten vanhempia voisi sitouttaa paremmin sovitteluun?

TEEMA 2: LAPSEN ETU JA ASEMA SOVITTELUSSA

Millaisin keinoin asiantuntija-avustaja pyrkii tuomaan lapsen etua esille sovittelun aikana?

Lapsi ei osallistu sovitteluun. Lapsella on kuitenkin oikeus vaikuttaa omiin asioihinsa. Millä tavoin lapsen oma mielipide otetaan huomioon sovittelussa? Miten sovittelua voisi kehittää niin, että lapsen ääni tulisi paremmin kuuluville?

Perheissä saattaa olla esimerkiksi väkivaltaa, joka on lapselle haitallista, vaikkei se lapseen kohdistuisikaan. Miten tällaisia asioita pyritään saamaan selville sovittelussa? Voisivatko tällaiset asiat tulla paremmin selville esimerkiksi olosuhdeselvityksen avulla? Kuinka näiden asioiden selvittämistä voisi kehittää?

TEEMA 3: SOVITTELUUN OSALLISTUVIEN YHTEISTYÖ

Miten vanhempien ja työntekijöiden välinen yhteistyö toimii?

Millaista yhteistyötä asiantuntija-avustaja tekee muiden sovitteluun osallistuvien työntekijöiden kanssa (sovittelija ja lakimiesavustajat)? Miten tämä yhteistyö toimii ja miten sitä voitaisiin kehittää?

TEEMA 4: ASiantuntija-AVUSTAJAN KOKEMUS SOVITTELUSTA

Mitkä asiat sovittelussa mielestäsi toimivat tällä hetkellä hyvin?

Miten olet sopeutunut asiantuntija-avustajan rooliin? Miltä sovitteluihin osallistuminen mielestäsi tuntuu? (Onko se esimerkiksi helppoa tai raskasta.)

Millaiset asiat koet haastaviksi/vaikeiksi sovittelussa? Miten niitä voisi kehittää?

Onko sovittelussa mielestäsi vielä muita asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota ja kehittää?

Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tulossa tänä vuonna muutos. Miten tämä mielestäsi tulee vaikuttamaan sovitteluun?